

An Analysis of the Guardian Council’s Approach to Reforming the Electoral System of the Islamic Consultative Assembly

Mohammad Shaabani Jahromi Ph.D Student, Public Law, Allameh Tabatabae’i University, Tehran, Iran

Mohammad Bahadori Jahromi * Assistant Professor, Departement of Public Law, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran

Alireza Mazinani Ph.D Student, Public Law, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran

1. Introduction

Since the establishment of the Islamic Republic of Iran, elections of the Islamic Consultative Assembly (ICA) have followed a majoritarian system within constituencies corresponding to city divisions. Throughout various parliamentary terms, several proposals have been introduced to replace the current electoral model with a proportional representation system. A review of the evolution of the Islamic Council Elections Law shows substantial changes in many legal aspects governing elections, as well as the unusually high number of amendments to this law compared with all other national laws. Nevertheless, the core model of the electoral system has remained

* Corresponding Author: m.bahadori@modares.ac.ir

How to Cite: Shaabani Jahromi, M., Bahadori Jahromi & M., Mazinani, A., “A Reanalysis of the Political System of the Islamic Republic of Iran: Unified Government vs. Divided Government”, The Quarterly Journal of Public Law Research, Vol. 27, No. 89, (2026), 315 - 356.

Doi: [10.22054/QJPL.2025.81413.3031](https://doi.org/10.22054/QJPL.2025.81413.3031)

largely unchanged since the founding of the Islamic Republic. Given these circumstances, it may be presumed that the current parliamentary electoral system is intrinsically aligned with constitutional principles, and that the Guardian Council would therefore reject any fundamental modification of the current model. In this respect, the present study aimed to analyze the Guardian Council's approach by addressing the following research question: In its review of the ICA's approvals concerning changes to the electoral system, how does the Guardian Council interpret the relevant constitutional principles? What are the challenges? And if any constitutional principles are neglected, what consequences might such neglect have for reforming the parliamentary electoral system?

2. Literature Review

Legal scholars have offered numerous analyses and recommendations in the form of academic articles and commentaries on topics such as the requirements and necessity of reforming the parliamentary electoral system, the ideal model for parliamentary elections, and the shortcomings of the current system. However, when it comes specifically to the factors behind the lack of transformation in the parliamentary electoral system—particularly the approach and role of the Guardian Council—only a limited number of studies exist, most of which focus primarily on explaining the Guardian Council's adopted approaches in this regard.

3. Materials and Methods

The present research used an analytical–critical methodology to examine the sources related to the Guardian Council's procedures. First, it began with collecting the Guardian Council's opinions concerning those approvals of the ICA that sought to change various aspects of the parliamentary electoral system. Then, the content analysis was applied to identify the constitutional principles invoked by the Guardian Council to prevent alterations to the electoral system. Subsequently, a descriptive–analytical approach was employed to engage with the Guardian Council's key opinions. The objective was to critique and evaluate the reasoning underlying the Guardian Council's interpretation

and application of the constitutional principles. Finally, the study examined the constitutional principles that the Guardian Council has neglected in its review of electoral system reforms.

4. Results and Discussion

According to the findings, the Guardian Council view fundamental changes to the parliamentary electoral system as incompatible with democratic principles and with the requirement that representative position be based on public votes. The Guardian Council also appears to believe that such changes would create unfair discrimination, undermine the unity of local communities, and ultimately reduce public participation in elections. Since the Constitution contains principles addressing each of these concerns, the Guardian Council seems to view the adoption of a proportional electoral system as a violation of the Constitution. Critiquing and evaluating the constitutional principles cited in the Guardian Council's opinions on the ICA's approvals is a common and established method among legal scholars when analyzing the Council's procedures. However, the principles not mentioned in the Guardian Council's opinions cannot simply be assumed irrelevant; rather, the Council's silence implies that, in its view, no conflict existed between those principles and the proposed provisions. Yet, for a comprehensive assessment of the Guardian Council's approach to these approvals, these unaddressed principles must also be considered. The neglected principles referred to in this study are those that were not accorded due attention or priority in the Guardian Council's opinions. Nevertheless, highlighting these overlooked principles in the context of the parliamentary electoral system serves as a reminder of their significant influence and critical role in shaping the electoral system and its outcomes across all domains of political life.

5. Conclusion

Regardless of the motivations and intentions of the members of parliament in presenting these proposals, it appears that the two critical goals (i.e., fulfilling the national role expected of the parliament and establishing electoral justice) cannot be achieved under the current electoral system. In contrast, adopting a proportional electoral system

aligns more closely with these objectives. Despite the advantages of proportional representation, the Guardian Council has ruled that the relevant enactments contradict the constitution. According to the Guardian Council, proportional representation would undermine the principle that requires parliamentary representation be based on public votes. It would also lead to unfair discrimination in electoral competition, reduce citizens' participation in elections, and undermine unity and public cooperation within constituencies—all of which it sees as incompatible with constitutional principles. The analysis of the Guardian Council's opinions revealed that substantial portion of the Council's reasoning—specifically, the grounds on which it claims the proportional system conflicts with the constitution—lacks a solid foundation and is open to question. In some instances, it was also demonstrated that certain features of the proportional system not only avoid the objections raised by the Guardian Council, but may in fact serve as effective tools for achieving constitutional objectives.

Keywords: Electoral System, Guardian Council, Islamic Consultative Assembly, Constituencies, Representative Position, Constitution

ارزیابی انتقادی رویکرد حاکم بر نظرات شورای نگهبان در خصوص تحول نظام انتخاباتی مجلس شورای اسلامی

دانشجوی دکتری حقوق عمومی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

 محمد شعبانی جهرمی

استادیار گروه حقوق عمومی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

 * محمد بهادری جهرمی

دانشجوی دکتری حقوق عمومی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران

 علیرضا مزینانی

چکیده

انتخابات مجلس شورای اسلامی از ابتدا از طریق نظام اکثریتی و در اغلب موارد در حوزه‌های انتخابیه شهرستانی برگزار شده است. در ادوار مختلف مجلس، طرح‌هایی برای تحول الگوی کنونی به نظام انتخاباتی تناسبی در دستور کار قرار گرفته است. فارغ از انگیزه‌های نمایندگان مجلس در ارائه این طرح‌ها، به نظر می‌رسد که دو مسئله خطیر کارکرد ملی مجلس و استقرار عدالت انتخاباتی از رهگذر الگوی فعلی حاکم بر نظام انتخابات، امکان تحقق مطلوبی نداشته و تأمین آنها با استقرار نظام انتخاباتی تناسبی همخوانی بیشتری دارد. با وجود محسنات نظام انتخاباتی تناسبی، شورای نگهبان تاکنون مصوبات مجلس در راستای به کارگیری آن را حائز مغایرت‌های متعدد با قانون اساسی به ویژه اصول کلی آن دانسته است. از منظر شورای نگهبان، اجرای این نظام انتخاباتی منجر به تضعیف اتکای جایگاه نمایندگی به آرای عمومی، ایجاد بستر تبعیض ناروا در رقابت‌های انتخاباتی، کاهش مشارکت شهروندان در انتخابات و تضعیف وحدت و تعاون عمومی در حوزه‌های انتخابیه می‌شود. در این پژوهش با تحلیل نظرات مذکور، روشن شد که بخش قابل توجهی از استدلال‌های شورای نگهبان در این باره، از بنیان مستحکمی برخوردار نیست. حتی در مواردی مسجل شد که برخی از ابعاد نظام تناسبی نه تنها واجد ایرادات نبوده، بلکه می‌تواند به‌عنوان ابزاری در راستای تحقق اهداف قانون اساسی تلقی شوند.

واژگان کلیدی: نظام انتخاباتی، شورای نگهبان، مجلس شورای اسلامی، حوزه‌های

انتخابیه، کرسی نمایندگی، قانون اساسی.

* نویسنده مسئول: m.bahadori@modares.ac.ir

مقدمه

با وجود همه اختلافات موجود در خصوص چگونگی اعمال دموکراسی در میان مکاتب مختلف سیاسی، انتخابات و همه‌پرسی با شیوه‌های مختلف آن بهترین شیوه اجرایی برای برگزیدن نمایندگان و اداره امور عمومی جامعه محسوب می‌شود. این روش سال‌هاست که در کشورهای مختلف استفاده می‌شود و نظریه‌های مختلف اندیشمندان در تلاش بوده است تا با استفاده از ابزارهای مختلف درباره چگونگی اجرای انتخابات و همه‌پرسی، اشکالات وارده بر آن را برطرف کند.^۱ استقرار و تثبیت ابعاد حقوقی و سیاسی نظام انتخاباتی، با پیدایش نظریه نمایندگی و تطور آن به نظریه حاکمیت ملی و به تبع آن دموکراسی و مردم‌سالاری به منصفه ظهور رسید.^۲ سنگ زیرین جمهوریت در نظام جمهوری اسلامی ایران نیز اعتقاد راسخ نظریه‌پردازان انقلاب اسلامی به حق تعیین سرنوشت برای مردم بوده است. امام خمینی (ره) به‌عنوان بنیان‌گذار انقلاب اسلامی بر این باور بودند که می‌بایست اختیار انتخاب زمامداران در دست مردم باشد؛ چرا که این امر مسئله‌ای عقلایی بوده و هر خردمندی این مطلب را قبول دارد که مقدرات هر کسی باید در دستان خودش باشد.^۳

در جریان نهادینه کردن حق تعیین سرنوشت مردم، طراحی نظام انتخاباتی پارلمان همواره از اهمیت فوق‌العاده‌ای برخوردار بوده است؛ چرا که نظام انتخاباتی، شیوه تعیین نمایندگان از جانب مردم را مشخص می‌کند. موضوع کلیدی در همه اقسام نظام‌های انتخاباتی، این است که چگونه آرای مأخوذه در یک انتخابات در نهایت به کرسی‌های نمایندگی تبدیل شوند. در نظام‌های نمایندگی تناسبی، کرسی‌ها در بین احزاب سیاسی به نسبت آرای که به دست آورده‌اند، توزیع می‌شوند؛^۴ حال آنکه در نظام‌های اکثریتی فارغ

۱. عباس کعبی، تحلیل مبانی نظام جمهوری اسلامی ایران، جلد اول (تهران: انتشارات پژوهشکده شورای نگهبان، ۱۳۹۸) ص ۳۱۷.

۲. مارتین لاگلین، مبانی حقوق عمومی، ترجمه محمد راسخ، چاپ نهم (تهران: نشر نی، ۱۴۰۲) ص ۱۴۲.

۳. صحیفه نور، تدوین و جمع‌آوری: مرکز مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی، ج ۴، چاپ دوم (تهران: انتشارات شرکت سهامی چاپخانه وزارت ارشاد اسلامی، ۱۳۷۹) ص ۴۹۴.

۴. ریچارد رز، دایره‌المعارف بین‌المللی انتخابات، ترجمه محمدتقی دلفروز (تهران: نشر میزان، ۱۳۹۰) ص ۷۵۲.

از تناسب آرای هر یک از احزاب و نامزدها، شخص یا اشخاصی که حائز اکثریت شوند، پیروز انتخابات خواهند بود. هر شخصی که بخواهد به پارلمان راه یابد و سپس به انجام تکالیف نمایندگی پردازد، باید در چهارچوب نظام انتخاباتی پارلمان و متناسب با اقتضائات آن، رضایت مردم را جلب کند؛ به عنوان مثال تصمیم بگیرد که از میان جلب رضایت مردم یا احزاب و جریانات سیاسی کدام یک را در اولویت قرار دهد؟ یا اینکه می‌بایست درصدد کسب رضایت تعداد محدودی از مردم در یک منطقه کوچک باشد یا به دنبال جلب رضایت خیل کثیری از مردم در یک منطقه جغرافیایی وسیع؟ همچنین در کنار مواردی همچون شرایط انتخاب‌شوندگان، شیوه احراز آنها و نظارت بر اجرا که بخش‌های ثابتی در تمامی قوانین انتخاباتی هستند، بی‌شک سازوکار نظام انتخاباتی نیز یکی از عوامل تأثیرگذار بر انتخاب شخص اصلح برای کرسی نمایندگی است.^۱ بدین ترتیب نظام انتخاباتی را نمی‌توان صرفاً معطوف به مرحله پیش از تشکیل پارلمان دانست و مطمئناً نوع نظام انتخاباتی در جهت دهی به عملکرد یکایک نمایندگان و به صورت کلی مجموعه پارلمان تأثیرگذار است.

تجارب برگزاری انتخابات پارلمان‌ها در بسیاری از کشورها نشان دهنده آن است که نمایندگان پارلمان با نزدیک شدن به فصل انتخابات در صدد ایجاد تغییر و تحول در نظام انتخاباتی هستند. البته ممارست آنها برای ایجاد چنین تغییراتی، ریشه در اهداف سیاسی احزاب و میل به استمرار و تثبیت جایگاه قدرت سیاسی آنها دارد؛ حال آنکه دغدغه و اندیشه صاحب‌نظران و پژوهشگران عرصه‌هایی همچون حقوق عمومی، علوم سیاسی و مدیریت دولتی، تحول در مؤلفه‌های نظام انتخاباتی در جهت ارتقا و مطلوب‌سازی کارکردهای پارلمان و ایجاد بستر انتخابات عادلانه است.^۲

در نظام حقوقی ایران طرح‌های ارائه شده در ادوار مختلف مجلس شورای اسلامی با هدف ایجاد تغییرات در نظام انتخاباتی این نهاد، غالباً به دنبال این بوده تا نظام اکثریتی نسبی که سال‌ها در حال اجرا است را ارتقا دهد. در برخی موارد نیز تلاش شده تا با

۱. عباسعلی عمید زنجانی، قواعد فقه: بخش حقوق عمومی، ج ۳، چاپ چهارم (تهران: انتشارات سمت، ۱۳۹۶) ص ۵۲.

2. Larry Diamond, *Electoral Systems and Democracy* (Baltimore: John Hopkin University Press, 2006) P. 24.

ایجاد تحولی اساسی در نظام انتخاباتی، نظام تناسبی جایگزین الگوی فعلی شود^۱ که البته سرانجام بسیاری از این پیشنهادات تحول‌خواهانه نمایندگان در مجلس ناکام مانده و مواردی که در صحن تصویب شده‌اند نیز در فرآیند تطبیق با قانون اساسی، نتیجه‌ای جز اعلام مغایرت‌های متعدد از سوی نهاد دادرسی اساسی در ایران یعنی شورای نگهبان نداشته‌اند. توضیح آنکه دادرسی اساسی، صلاحیت نهاد برتر در نظارت بر قوانین، مقررات و تصمیمات مقامات حکومتی است که در آن تجاوز از حدود اختیارات مندرج در قانون اساسی یا نقض قانون اساسی توسط نهادها و قوای حکومتی بررسی می‌شود^۲ و در جمهوری اسلامی ایران این وظیفه از حیث نظارت بر قانونگذاری بر عهده شورای نگهبان نهاده شده است. با نگاهی بر سیر تطور قانون انتخابات مجلس شورای اسلامی می‌توان دریافت که علی‌رغم تغییرات قابل توجه، بسیاری از ابعاد حقوقی حاکم بر انتخابات و تعدد تغییرات این قانون که از این حیث در میان تمامی قوانین کشور کم‌بدیل است؛ الگوی حاکم بر نظام انتخاباتی از ابتدای شکل‌گیری جمهوری اسلامی ایران تاکنون هیچگاه دچار تغییر و تحول جدی نشده است.

با این تفصیل، ممکن است این موضوع به ذهن متبادر گردد که گویا الگوی فعلی نظام انتخاباتی مجلس، اساساً با اصول قانون اساسی منطبق بوده و به همین جهت در نگاه شورای نگهبان، اعمال تحول کلی در این الگو امکان‌پذیر نیست. از همین رو در راستای واکاوی رویکرد شورای نگهبان در این زمینه، پرسش اساسی که در این نوشتار به آن پرداخته می‌شود این است که در روند بررسی مصوبات مجلس شورای اسلامی در خصوص تغییر نظام انتخاباتی مجلس، تفسیر مورد توجه شورای نگهبان در رابطه با اصول قانون اساسی، با چه اشکالاتی مواجه است و چنانچه اصولی از قانون اساسی در فرآیند بررسی این

۱. بیژن عباسی و سیدمجتبی حسینی الموسوی، «واکاوی دلایل مخالفت شورای نگهبان با استانی شدن انتخابات»، فصلنامه مطالعات حقوق عمومی، دوره ۵۲، شماره ۲، (۱۴۰۱)، ص ۵۷۶.

2. Allen Michael & Thompson Brian, *Cases and Materials on Constitutional and Administrative Law*, Eighth Edition (Oxfordshire: Oxford University Press, 2005) P. 558.

مصوبات مورد غفلت شورای نگهبان قرار گرفته است، نادیده گرفتن آنها چه آثاری در تحول نظام انتخاباتی مجلس خواهد داشت؟

در خصوص پیشینه پژوهش، پژوهشگران حقوقی در موضوعاتی نظیر الزامات و ضرورت‌های تغییر نظام انتخاباتی مجلس، الگوی مطلوب انتخابات مجلس و آسیب‌شناسی نظام انتخاباتی فعلی، تحلیل‌ها و پیشنهادات خود را در قالب مکتوبات علمی عدیده‌ای ارائه نموده‌اند. لیکن به طور خاص در زمینه عوامل عدم تحول نظام انتخاباتی مجلس و رویکرد و نحوه نقش آفرینی شورای نگهبان در این زمینه، با آثار علمی انگشت شماری مواجه می‌باشیم که نقطه کانونی آن‌ها، تبیین چرایی رویکردهای اتخاذ شده از سوی شورای نگهبان در این خصوص است. شایان ذکر است، مقاله‌ای با عنوان «واکاوی دلایل مخالفت شورای نگهبان با استانی شدن انتخابات» نوشته بیژن عباسی و سیدمجتبی حسینی الموسوی^۱ به رشته تحریر درآمده که مشخصاً مربوط به موضوع همین پژوهش، یعنی نظرات شورای نگهبان در مورد تحول نظام انتخاباتی مجلس است. این پژوهش اما فراتر از احصای این قسم از نظرات شورای نگهبان و واکاوی دلایل آن‌ها، رویکرد کلی شورا در این زمینه را آسیب‌شناسی نموده و مضاف بر این، تفسیر متفاوتی از موضوعات مورد ایراد شورای نگهبان نسبت به نظام انتخاباتی تناسبی و اصول قانون اساسی مورد استناد در این زمینه ارائه می‌دهد که می‌تواند رافع ایرادات شورا در این خصوص باشد؛ بنابراین این پژوهش از جنبه کاربردی برجسته‌ای برخوردار است. همچنین در ادامه، اصول مورد غفلت شورای نگهبان در بررسی مصوبات مربوط به تحول نظام انتخاباتی نیز تشریح و تبیین گردیده که اعتنای به آنها می‌تواند رویکرد کلی شورای نگهبان در این باره را تغییر دهد. با این تفصیل، پژوهش از نوآوری‌های بارزی نسبت به آثار علمی فوق‌الذکر بهره‌مند است.

در این پژوهش با مطالعه منابع تحقیقاتی و کتابخانه‌ای مرتبط با رویه شورای نگهبان، ابتدا تمامی نظرات شورا در خصوص آن بخش از مصوبات مجلس شورای اسلامی که به دنبال تغییر در ابعاد مختلف نظام انتخاباتی مجلس بوده‌اند، گردآوری شده و سپس با به‌کارگیری روش تحلیل مضمون، اصول مدنظر شورا که مانع تغییر نظام انتخاباتی مجلس

۱. منتشر شده در فصلنامه مطالعات حقوق عمومی، دوره ۵۲، شماره ۲، (۱۴۰۱).

است، احصا خواهند شد. در ادامه ضمن پرداختن به نظرات شاخص شورا، با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی به نقد و ارزیابی استدلالات استنباط شده در خصوص چگونگی استناد به این اصول منبعث از قانون اساسی پرداخته می‌شود. همچنین در راستای تحقق تحلیلی جامع از رویکرد شورای نگهبان، اصول مورد غفلت این شورا در طراحی نظام انتخاباتی که مورد تأکید بسیاری از حقوقدانان و پژوهشگران مطالعات پارلمان نیز می‌باشد، مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۱. اصول مورد تأکید شورای نگهبان در نظارت بر طرح‌های تحول نظام انتخاباتی

در فرآیند اولیه تدوین این پژوهش، آن‌دسته از نظرات شورای نگهبان که مرتبط با تحول نظام انتخاباتی مجلس شورای اسلامی بوده‌اند، احصا گردید. با بررسی نظرات فوق‌الذکر مشخص می‌شود که عمده ایرادات شورای نگهبان در این خصوص ناظر به اصول کلی قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران^۱ است؛ از همین‌رو شاید بتوان گفت که از نگاه شورای نگهبان، تحول در نظام انتخاباتی مجلس شورای اسلامی با شاکله اصلی نظام حقوقی کشور که در این اصول کلی تبلور یافته است، مغایرت دارد.

با تدقیق در ایرادات وارده از سوی شورای نگهبان، به نظر می‌رسد که از نگاه این شورا، اساساً تغییرات مبنایی در نظام انتخاباتی مجلس^۲ سازگاری چندانی با مبانی مردم‌سالاری و اتکای جایگاه نمایندگی مجلس به آرای عمومی ندارد. همچنین از منظر این شورا،

---

۱. فصل اول قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران با عنوان «اصول کلی» مشخص گردیده که هجده اصل ابتدایی این قانون را شامل می‌شود.

۲. مقصود از تحول نظام انتخاباتی در این نوشتار، تغییر نظام اکثریتی کنونی به نظام تناسبی است و همانطور که در مقدمه اشاره شد، قریب به دو دهه است که مجلس شورای اسلامی در راستای تحقق چنین تحولی تلاش نموده. بر همین اساس، نظرات شورای نگهبان که برای این پژوهش مورد مطالعه قرار گرفته‌اند، هر یک به تناسب موضوع به ابعدی از نظام انتخاباتی تناسبی پرداخته‌اند. لازم به ذکر است که اقتضای ایجاد نظام انتخاباتی تناسبی، گسترش وسعت حوزه‌های انتخابیه از شهرستان به استان است تا با تعدد کرسی‌ها در یک حوزه انتخابیه وسیع، امکان کسب کرسی‌های موجود به تناسب آرا برای هر یک از احزاب حاضر در عرصه انتخابات وجود داشته باشد. با این تفصیل چنانچه در این نوشتار، سخن از استانی شدن نظام انتخاباتی به میان آمد، منظور همان ایجاد نظام تناسبی است.

تغییرات مذکور منجر به ایجاد تبعیض ناروا، خدشه وارد شدن به وحدت اجتماعات محلی و در نهایت کاهش میزان مشارکت عمومی در انتخابات می‌گردد و از آنجا که در خصوص هر یک از این موضوعات، اصولی در قانون اساسی تدوین شده، به نظر می‌رسد شورای نگهبان اجرای نظام انتخاباتی تناسبی را به منزله عدول از قانون اساسی می‌داند. در این بخش از پژوهش، استدلال‌های شورای نگهبان در خصوص عدم رعایت اصول یادشده در مصوبات مرتبط با اصلاح نظام انتخاباتی مجلس شورای اسلامی مورد ارزیابی قرار می‌گیرد و امکان ارائه تفسیری متفاوت از این اصول نسبت به نظرات شورا بررسی می‌شود.

لازم به ذکر است که مفهوم «نظام انتخابات»، اعم از «نظام انتخاباتی» است و شامل مجموعه مسائل مربوط به انتخابات همچون حق رأی، دسترسی به صندوق آرا، نظارت بر انتخابات، دادرسی انتخاباتی، مراحل اجرایی انتخابات و نظایر آنها می‌شود؛ حال آنکه نظام انتخاباتی دارای مفهومی مضیق و صرفاً مربوط به تشریفاتی است که مطابق آن آرای مردم به کرسی‌های نمایندگی تبدیل می‌شود.^۱ به همین جهت در این نوشتار تنها اصولی از قانون اساسی مورد مطالعه قرار گرفته‌اند که به جهت ارتباط با مقوله نظام انتخاباتی مورد استناد شورای نگهبان واقع شده‌اند.

۱-۱. ضرورت اتکا جایگاه نمایندگی مجلس شورای اسلامی به آرای عمومی پس از استقرار نظام جمهوری اسلامی ایران، به استثنای انتخابات اولین دوره مجلس که در آن نصاب کسب کرسی نمایندگی، اکثریت مطلق آرا بود؛ در تمامی ادوار انتخابات مجلس شورای اسلامی، انتخاب‌شوندگی بر مبنای نظام اکثریت خاص بوده است. مطابق این الگوی انتخاباتی، شخص یا اشخاص و فهرست یا فهرست‌های حائز بیشترین آرا، در صورت کسب نصاب خاص تعیین شده از سوی قانونگذار، به‌عنوان پیروز انتخابات شناخته می‌شوند. با توجه به نظام انتخاباتی اکثریتی مجلس در ایران، این نصاب برای اشخاص و یا

۱. مصطفی منصوریان، نظام حقوقی حاکم بر انتخابات، ج ۱ (تهران: انتشارات پژوهشکده شورای نگهبان، ۱۴۰۱) ص

فهرست‌ها متصور نیست، بلکه چنین نصابی برای هر شخص انتخاب‌شونده در نظر گرفته شده است.^۱

با عنایت به نظرات شورای نگهبان،^۲ تحقق نصاب اکثریت برای نامزدها در حوزه‌های انتخابیه شهرستانی، همواره به مثابه اتکای جایگاه نمایندگی مجلس شورای اسلامی به آرای عمومی تلقی شده است. بنظر می‌رسد که از نگاه شورای نگهبان، تعیین هرگونه طریقی به غیر از آن همچون در نظر گرفتن حوزه‌های انتخاباتی استانی یا ایجاد شرایط رقابت فهرست‌های انتخاباتی، به‌عنوان مانعی غیرقابل اغماض در جهت تحقق اتکای جایگاه نمایندگی مجلس به آرای عمومی قلمداد می‌شود؛ زیرا مبنای رای‌آوری نامزدها را از کسب نصاب اکثریت مردم در یک حوزه انتخابیه کوچک، به کسب اکثریت در سطح استان یا بر مبنای فهرست‌های انتخاباتی تغییر می‌دهد.

در تبصره (۲) طرح استانی‌شدن حوزه‌های انتخابیه مجلس شورای اسلامی در برخی استان‌های کشور مصوب ۱۳۸۲/۰۲/۳۱، شیوه انتخاب‌شوندگی نمایندگان مجلس بدین گونه مشخص شده بود که در هر شهرستان داوطلب یا داوطلبانی که بالاترین رای را در کل استان به‌دست آورند، نماینده یا نمایندگان استان از آن شهرستان محسوب می‌شدند. شورای نگهبان برای بررسی این مصوبه در نظر شماره (۸۲/۳۰/۳۲۳۹)^۳ خود با بیان این استدلال که امکان انتخاب شدن نامزدهایی فراهم خواهد شد که نه در شهرستان و نه در

۱. سید محمد هاشمی، حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران، ج ۲، چاپ ۳۳ (تهران: انتشارات میزان، ۱۴۰۲) ص ۱۲۰.

۲. با توجه به در دسترس نبودن مشروح مذاکرات شورای نگهبان در خصوص این بخش از پژوهش، مبنا و مستند اصلی تحلیل نظرات شورا در این زمینه، بند (۳) نظر شماره (۸۲/۳۰/۳۲۳۹) این نهاد می‌باشد که مطابق آن به صورت مبرهن، استدلالات مغایرت با اصل ششم قانون اساسی از نگاه این شورا مطرح گردیده است.

۳. بند (۳) نظر شماره (۸۲/۳۰/۳۲۳۹) شورای نگهبان: «بر حسب تبصره (۲) ماده واحده در موردی که رای داوطلبی در شهرستان پایین‌تر از سایر داوطلبان شهرستان بوده و در استان نیز رای وی از بسیاری از افراد دیگر داوطلب در شهرستان‌های دیگر استان کمتر باشد نماینده محسوب شده است به عبارت دیگر افرادی که در شهرستان و یا در کل استان رای بیشتری دارند حذف شده - در صورتی که تعداد رای دهنده برای کلیه داوطلبان یکسان است - و کسی که نه اکثریت آرا را در شهرستان کسب نموده و نه در کل استان اکثریت آرا را در بین داوطلبین شهرستان‌های دیگر استان به‌دست آورده است نماینده محسوب گردیده لذا این تبصره از این جهت مغایر بند (۹) اصل سوم و اصول (۶) و (۶۲) قانون اساسی شناخته شد.»

استان حائز آرای اکثریت باشند، این تبصره را به جهت عدم رعایت اتکای جایگاه نمایندگی مجلس به آرای عمومی در مغایرت با اصل ششم قانون اساسی^۱ تشخیص داد. نمایندگان دوره نهم مجلس شورای اسلامی در تلاشی دیگر برای تغییر محدوده جغرافیایی حوزه‌های انتخابیه، ضمن ارائه طرح استانی- شهرستانی شدن حوزه‌های انتخابیه انتخابات مجلس شورای اسلامی مصوب ۱۳۹۴/۰۳/۲۱، نصاب پانزده درصد از آرای مأخوذه حوزه انتخابیه شهرستانی، به عنوان حوزه انتخابیه فرعی در مرتبه اول و سپس اخذ بالاترین رای در کل استان به عنوان حوزه انتخابیه اصلی، برای کسب کرسی نمایندگی مجلس در نظر گرفتند تا به گونه‌ای نظر فوق‌الذکر شورای نگهبان را تأمین کنند. لیکن شورای نگهبان در نظر شماره (۹۴/۱۰۲/۱۸۷۷) با اشاره به تبصره ماده (۷) این مصوبه که مطابق آن در شرایطی که حدنصاب پانزده درصد برای کرسی نمایندگی به دست نیاید، نامزدی که بیشترین رای را نسبت به سایر نامزدهای آن حوزه انتخابیه در سطح استان کسب کرده به عنوان نماینده استان به مجلس راه می‌یابد، اطلاق این تبصره را شامل مواردی دانست که اتکا به آرای عمومی مصداق پیدا نمی‌کند و به همین جهت آن را در مغایرت با اصل (۶) قانون اساسی تشخیص داد.

با وجود این اصرار و تأکید شورای نگهبان نسبت به تحقق نصاب اکثریت در حوزه‌های انتخابیه شهرستانی، تحول الگوی انتخاباتی کنونی به نظام انتخاباتی تناسبی و به تبع آن تغییر وسعت حوزه‌های انتخابیه از محدوده شهرستان به استان، تنها در حالتی امکان‌پذیر می‌شود که از هر حوزه انتخابیه شهرستانی صرفاً نامزد یا نامزدهایی که نصاب مشخصی از آرای مأخوذه آن حوزه را کسب نمایند، مجاز به کسب کرسی نمایندگی در سطح استان شوند و در این فرآیند استثنائی نیز برای ورود نامزدهای حوزه‌های شهرستانی به رقابت استانی بدون اخذ اکثریتی از آرای شهرستان در نظر گرفته نشود. چنین رویکردی در طرح اصلاح موادی از قانون انتخابات مجلس شورای اسلامی مصوب ۱۳۹۸/۰۲/۰۳ طراحی گردید و

---

۲. اصل (۶): در جمهوری اسلامی ایران امور کشور باید به اتکای آرای عمومی اداره شود، از راه انتخابات: انتخاب رئیس جمهور، نمایندگان مجلس شورای اسلامی، اعضای شوراها و نظایر اینها یا از راه همه‌پرسی در مواردی که در اصول دیگر این قانون معین می‌گردد.

شورای نگهبان در نظر خود این بخش از مصوبه مذکور را در مغایرت با قانون اساسی تشخیص نداد تا در نهایت از میان تلاش‌ها و پیشنهادات ارائه شده از سوی مجلس در خصوص در نظر گرفتن کسب نصاب استانی برای انتخابات، الگویی موفق شود تا نظر شورا را در راستای رعایت اصل ششم قانون اساسی تأمین کند. البته بخش‌های متعدد دیگری از این مصوبه که سایر ملزومات برقراری نظام انتخاباتی تناسبی را مقرر کرده بود، از سوی شورای نگهبان مغایر اصول قانون اساسی شناخته شد و در نهایت با عدم پیگیری مجلس برای رفع اشکالات مدنظر شورا، این مصوبه راه به جایی نبرد.

با بررسی نظرات پیش‌گفته شورای نگهبان، به نظر می‌رسد که از نگاه این شورا آرای مآخوذه توسط نامزدها در حوزه‌های انتخابیه استانی یا آرای مآخوذه توسط فهرست‌های احزاب سیاسی، به تنهایی در زمره آرای عمومی به‌عنوان پشتوانه‌ای برای جایگاه نمایندگی مجلس شورای اسلامی تلقی نمی‌شود. این در حالی است که هیچ اماره و قرآنی مبنی بر این نگاه در میان اصول قانون اساسی وجود ندارد و در مشروح مذاکرات خبرگان قانون اساسی نیز اشاره‌ای به چنین رویکردی نشده است. به‌علاوه بسیاری از حقوقدانان معتقدند که مقصود از اتکا به آرای عمومی در اصل ششم قانون اساسی، همان‌طور که مفاد کلمه رای نشان می‌دهد، سلسله افکار بررسی شده است که به نظر و آگاهی و اعتقاد مردم منتهی شده و مردم به آن رای داده‌اند.^۱ ناگفته پیداست که این مفهوم از آرای عمومی با الگوی تحزب بیشتر از مدل فعلی نظام انتخاباتی تأمین می‌شود.

چنانچه از منظر آمار و ریاضیات به این موضوع پرداخته شود، مشخص است که نمایندگان استانی ممکن است از تعداد آرای مآخوذه بیشتری نسبت به نمایندگان شهرستانی برخوردار شوند. همچنین از منظر دانش جامعه‌شناسی سیاسی نیز، کرسی نمایندگی به‌دست آمده از مسیر فهرست‌های ارائه شده از سوی احزاب سیاسی شناخته شده در سطوح استانی و ملی، به مراتب از پشتوانه اجتماعی بیشتری نسبت به کسب کرسی نمایندگی از طریق حمایت‌های قومی و محلی در شهرستان‌ها برخوردار است؛ زیرا احزاب سیاسی بقای خود

۱. عباسعلی عمید زنجانی، کلیات حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران، چاپ چهارم (تهران: نشر مجد، ۱۳۹۲) ص ۷۱.

را در جذب و اقناع مستمر افکار و آرای عمومی می‌دانند و فعالیت‌های نامزدهای تعیین شده در فهرست‌های انتخاباتی را نیز بر همین مبنا برنامه‌ریزی می‌کنند.^۱ با این اوصاف نمی‌توان مبنای علمی مشخصی را برای رویکرد اتخاذ شده از سوی شورای نگهبان در خصوص اتکای جایگاه نمایندگی مجلس به آرای عمومی یافت. حتی از حیث فایده‌گرایی و مصلحت‌اندیشی نیز به نظر می‌رسد که این رویکرد توجیه‌پذیر نبوده و در نهایت به‌عنوان مانع جدی در مسیر تحول نظام انتخاباتی مجلس شورای اسلامی تلقی می‌شود.

۲-۱. جلوگیری از ایجاد تبعیض ناروا نسبت به گروه‌های مؤثر در جریان رقابت‌های انتخاباتی

شورای نگهبان در نظری مهم و مؤثر در سرنوشت تناسبی شدن نظام انتخابات مجلس شورای اسلامی، سعی داشته تا از تبعیض‌های ایجاد شده در مسیر دگرگونی نظام انتخاباتی جلوگیری نماید. مفاد مصوبه‌ای که شورای نگهبان آن را مغایر با بند (۹) اصل (۳) قانون اساسی^۲ تشخیص داده، مرتبط با الزامات مورد نیاز نظام انتخاباتی تناسبی است که بر اساس آن احزاب سیاسی می‌بایست اقدام به ارائه فهرست‌هایی از انتخاب‌شوندگان در حوزه‌های انتخابیه استانی کنند. از نگاه شورای نگهبان، انحصار صلاحیت ارائه لیست‌های انتخاباتی برای احزاب سیاسی شناسایی شده از طریق قانون مربوطه، منجر به تبعیض ناروا و اجحاف در حق سایر جریان‌های اجتماعی و گروه‌های مردم‌نهاد می‌شود.

در نظر شماره (۹۴/۱۰۲/۱۸۷۷) مورخ ۱۳۹۴/۰۴/۲۱ شورای نگهبان ناظر به طرح استانی - شهرستانی شدن حوزه‌های انتخابیه انتخابات مجلس مصوب ۱۳۹۴/۰۳/۲۱، شورا این رویکرد قانونگذار را به نوعی اعطای امتیازی خاص برای احزاب در مقابل سایر تشکل‌های دینی و سیاسی رسمی کشور تلقی کرده است. این در حالی است که نه تنها در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، بلکه در مذاکرات صورت گرفته در مجلس بررسی

1. Pippa Norris, *Electoral Engineering: Voting Rules and Political Behavior* (Cambridge: Cambridge University Press, 2004) Pp. 96-99.

۲. بند (۹) اصل (۳): رفع تبعیضات ناروا و ایجاد امکانات عادلانه برای همه، در تمام زمینه‌های مادی و معنوی.

نهایی قانون اساسی برای تصویب اصل بیست و ششم^۱ که حق آزادی تشکل‌ها را به رسمیت شناخته نیز حق مصرحی برای فعالیت سیاسی حتی به جهت ذکر تمثیل، برای جریان‌های اجتماعی و گروه‌های مردم‌نهاد مشخص نشده است.^۲

بنظر می‌رسد که در صورت پذیرش این اشکال شورای نگهبان، چنانچه درصدد برطرف ساختن آن برآیم، اساساً شکل‌گیری نظام انتخاباتی تناسبی بر مبنای آن در نظام حقوقی ایران ناممکن خواهد شد؛ چرا که اجرای اینگونه از نظام‌های انتخاباتی در گروه‌های لیست‌های قانونی مشتمل بر اسامی انتخاب‌شوندگان توسط جریان‌های سیاسی رسمی کشور است و از آنجا که در نظر شورا صراحتاً به اعطای این صلاحیت به جملگی تشکل‌های دینی و سیاسی رسمی اشاره گردیده، در صورت اتخاذ چنین رویه‌ای به طور کلی شرایط انتخاب نامزدها توسط شهروندان با وجود ارائه لیست‌های بی‌شمار مختل خواهد شد.

همچنین گویا شورای نگهبان در نظر خود از این مهم نیز غافل بوده است که فلسفه وجودی احزاب سیاسی و وجه تمایز آن‌ها با سایر گروه‌های اجتماعی، امکان نقش‌آفرینی آنها در بسترهای سیاسی همچون انتخابات است و اساساً فراهم ساختن فرصت ایفای چنین نقشی برای احزاب، در زمره تکالیف دولت قرار دارد؛^۳ در حکومت‌های دموکراتیک احزاب به عنوان گروه‌های میانجی بین دولت و مردم شناخته می‌شوند که باعث تحقق مشارکت سیاسی مستمر و پویای مردم در عرصه قدرت سیاسی می‌باشند. پیامد اولیه این مشارکت مشروعیت نظام نمایندگی است و به همین منظور انتخابات بستر اصلی و محل

۱. اصل (۲۶): احزاب، جمعیت‌ها، انجمن‌های سیاسی و صنفی و انجمن‌های اسلامی یا اقلیت‌های دینی شناخته شده آزادند، مشروط به اینکه اصول استقلال، آزادی، وحدت ملی، موازین اسلامی و اساس جمهوری اسلامی را نقض نکنند. هیچ‌کس را نمی‌توان از شرکت در آنها منع کرد یا به شرکت در یکی از آنها مجبور ساخت.

۲. صورت مشروح مذاکرات مجلس بررسی نهایی قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، ج ۱ (تهران: روابط عمومی مجلس شورای اسلامی، ۱۳۶۴) صص ۶۶۵ - ۶۸۳.

۳. محمد تقی اکبری، سید محمد هاشمی و بیژن عباسی، «کاستی‌های تقنینی فعالیت احزاب سیاسی در نظام انتخابات ایران با تأکید بر اصلاح ساختارهای اداری»، فصلنامه پژوهش‌های نوین حقوق اداری، دوره ۵، شماره ۱۶، (۱۴۰۲)، صص ۱۷-۲۱.

تجلی و مشارکت احزاب سیاسی است. در نتیجه چنانچه به مبانی شکل‌گیری احزاب سیاسی اعتنا شود، موضوع شکل‌گیری شرایط تبعیض ناروا در این خصوص به‌طور کلی منتفی خواهد شد.

۳-۱. اجتناب از طراحی الگوهای منتج به کاهش مشارکت سیاسی شهروندان از منظر شورای نگهبان همواره تغییر در وسعت حوزه‌های انتخابیه مجلس شورای اسلامی، ارتباط مؤثری با میزان مشارکت عمومی در انتخابات داشته است؛ با این تصور که ایجاد حوزه‌های انتخابیه استانی، در نهایت منجر به کاهش رغبت شهروندان نسبت به مشارکت در انتخابات می‌گردد و این مهم در تعارض با بند (۸) اصل (۳) قانون اساسی^۱ قرار دارد. طرح اصلاح موادی از قانون انتخابات مجلس شورای اسلامی مصوب ۱۳۹۸/۰۲/۰۳، آخرین مصوبه‌ای است که مجلس به‌واسطه آن تلاش داشته تا با برطرف نمودن ایرادات شورای نگهبان ناظر به طرح‌های مشابه پیشین، موفق به اقناع شورا در خصوص ایجاد حوزه‌های انتخابیه استانی شود. با وجود تدابیر در نظر گرفته شده در این مصوبه از جمله ضرورت کسب نصابی مشخص در حوزه‌های انتخابیه شهرستانی توسط نامزدها، به‌عنوان شرطی برای راه‌یابی به رقابت در حوزه‌های انتخابیه استانی و عدم قید استثنائی در این فرآیند،^۲ شورای نگهبان مجدداً این فرآیند را نیز به‌عنوان عاملی در راستای کاهش مشارکت عمومی تلقی نمود.^۳

۱. بند (۸) اصل (۳): مشارکت عامه مردم در تعیین سرنوشت سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی خویش.

۲. سیر تطور محتوای طرح‌های پیشنهادی مجلس شورای اسلامی برای تغییر وسعت حوزه‌های انتخابیه اجمالاً بدین شرح است که ابتدا حوزه انتخابیه استانی به‌صورت کامل جایگزین حوزه‌های شهرستانی می‌گردید؛ پس از ایرادات شورای نگهبان، در طرحی دیگر حوزه‌های شهرستانی به‌عنوان حوزه‌های فرعی و حوزه‌های استانی به‌عنوان حوزه‌های اصلی مشخص شدند، لیکن باز هم به سبب مخالفت شورای نگهبان طرح دیگری پیشنهاد شد که مبتنی بر آن نامزدها در مرحله اول می‌بایست نصابی را از حوزه‌های فرعی کسب نمایند تا وارد رقابت استانی شوند و البته چنانچه نامزدی در شهرستان موفق به کسب این نصاب نگردد این آرای استانی هستند که تکلیف نماینده آن حوزه را مشخص می‌کنند. در نهایت مصوبه ارائه شده در سال ۱۳۹۸ این استثناء را نیز حذف نمود.

۳. برای مشاهده نظرات اعضای شورای نگهبان در این زمینه ر.ک: مشروح مذاکرات جلسه مورخ ۱۳۹۸/۲/۱۹ منتشر شده در سامانه جامع نظرات شورای نگهبان. قابل دسترسی در: <https://B2n.ir/e32585>

در ادامه به بررسی شرایطی که به تبع اجرای الگوی پیشنهادی در طرح مذکور ممکن است از منظر شورای نگهبان مفاد این طرح را در مغایرت با بند (۸) اصل (۳) قانون اساسی قرار دهد، پرداخته می‌شود. مطابق الگوی طراحی شده در مصوبه مذکور در مرحله اول، شرط تحقق نصاب پانزده درصد از آرای حوزه‌های شهرستانی برای ورود نامزدها به رقابت انتخاباتی در حوزه انتخابیه استانی تعیین گردیده است. پس از این مرحله، اخذ بیشترین میزان آرا از کل استان، عامل نهایی راه‌یابی نامزدها به مجلس خواهد بود. شاید بتوان گفت که به علت نصاب پایین در نظر گرفته شده برای حوزه‌های انتخابیه شهرستانی، رقابت اصلی عملاً در حوزه‌های استانی شکل خواهد گرفت؛ در نتیجه انگیزه مشارکت شهروندان در حوزه انتخابیه شهرستان برای برگزیدن نامزد مورد نظر خود کاهش می‌یابد. به ویژه اینکه در مواردی امکان دارد علی‌رغم کسب رای اکثریت توسط نامزدی در حوزه شهرستانی، به دلیل کسب تعداد آرای کمتر نسبت به سایر نامزدها در استان، چنین شخصی به مجلس راه نیابد. همچنین کاهش مشارکت می‌تواند ناشی از نوع گزینش نامزدهای موجود در فهرست‌های انتخاباتی باشد؛ بدین دلیل که در نظام انتخاباتی تناسبی، همواره این احتمال وجود دارد که نامزدی علی‌رغم کسب آرای بالایی در استان، صاحب کرسی نمایندگی نشود و در مقابل نامزدی از فهرست انتخاباتی دیگر که آرای پایین‌تری چه در حوزه استان و چه در شهرستان داشته است، به مجلس راه یابد؛ زیرا ممکن است سهم فهرست حزب نامزد واجد آرای بیشتر، پیش‌تر تکمیل شده و یا به علت مستقل بودن و عدم حضور نامزدی در فهرست‌های انتخاباتی، عملاً امکان اخذ نصاب لازم برای کسب کرسی نمایندگی برای وی حاصل نگردد.

نکته قابل تأمل در بررسی حالات فوق‌الذکر توسط شورای نگهبان آن است که اگر از منظری متفاوت به موضوع بنگریم، مبتنی بر فرآیند کنونی نیز موجبات کاهش مشارکت عمومی در نظام انتخابات اکثرتی حاکم بر مجلس شورای اسلامی فراهم است. عوامل مؤثر بر عدم مشارکت و کنش سیاسی شهروندان در انتخابات را می‌توان به سه عامل محدودیت‌های ساختاری، فشار اجتماعی و پیام اعتراضی تقسیم‌بندی نمود.^۱ نظام انتخابات

۱. علی احمدی، انتخابات در ایران (تهران: انتشارات میزان، ۱۳۸۹) صص ۳۶-۳۸.

اکثریتی به واسطه ویژگی‌های اختصاصی خود به نوعی می‌تواند زمینه‌ساز بروز و ظهور تمامی این عوامل عدم مشارکت شود؛ با این توضیح که شواهد عدیده‌ای نمایانگر آن است که اقلیت‌های قومی، مذهبی و نژادی در سراسر جهان، برای کسب کرسی‌های نمایندگی در مجالس قانون‌گذاری که مبتنی بر نظام انتخاباتی اکثریتی طراحی شده‌اند، از بخت و اقبال اندکی برخوردارند.^۱ چنین وضعیتی سبب می‌شود تا حامیان جریان اقلیت احساس کنند که هیچ امید واقع‌بینانه‌ای به پیروزی نامزد مورد نظرشان در عرصه رقابت‌های انتخاباتی وجود ندارد؛ این ناامیدی اجتماعی موجب می‌گردد تا گروه‌های اقلیت، بستر انتخابات سیاسی را بی‌حاصل بدانند و در نتیجه آن، مشارکت در چنین انتخاباتی نیز از نظر آنها امری بیهوده تلقی می‌شود. برخی از محققین، همبستگی نظام‌های انتخاباتی و میزان مشارکت شهروندان در انتخابات را با مسئله «اثربخشی سیاسی» مرتبط می‌دانند. به اعتقاد این افراد از آنجا که در نظام‌های انتخاباتی تناسبی، شهروندان احساس می‌کنند حضور آنها در انتخابات در رای‌دهی به یک کاندیدا یا حزب خاص می‌تواند امری اثربخش بوده و تغییری اساسی در نتیجه انتخابات ایجاد کند، میزان مشارکت آنها در انتخابات افزایش می‌یابد. اما در نظام‌های انتخاباتی اکثریتی، از آنجا که سطح اثربخشی سیاسی آرای رای دهندگان کاهش می‌یابد، بنابراین از میزان مشارکت شهروندان در انتخابات کاسته خواهد شد.

عدم مشارکت اقلیت و تبدیل شدن آنها به قشری منفعل و صرفاً تماشاگر صحنه رقابت‌های سیاسی ممکن است منجر به بیگانگی این بخش از جامعه با نظام سیاسی شود و در حالت افراطی آن، جریان جنبش‌های ضد نظام دموکراسی حاکم را شکل دهد.^۲ به بیانی دیگر، محدودیت‌های ساختاری ناشی از ضوابط انتخاباتی، منجر به حذف مطلق گروه‌های اقلیت می‌گردد که در نتیجه آن، این گروه‌ها به واسطه ناکامی در مقاصد سیاسی و عدم دستیابی به نماینده‌ای در بدنه قدرت عمومی، تحت شرایط فشار اجتماعی قرار گرفته و در

2. Arend Lijphart, "Constitutional Choice for New Democracies", Journal of Democracy, Johns Hopkins University, Vol. 2, No. 1, (1991), Pp. 63-66.

3. Rein Taagepera and Matthew Shugart, "Designing Electoral Systems", Journal of Electoral Studies, Vol. 8, Issue 1, (1989), Pp. 52-56.

نهایت، کنش سیاسی آن‌ها با اظهار نارضایتی از طریق عدم مشارکت در انتخابات و یا ایجاد جنبش‌های افراطی ضد دموکراسی همراه خواهد بود.

به نظر می‌رسد که با توجه به محدوده‌های جغرافیایی مشخص شده برای حوزه‌های انتخابیه مجلس شورای اسلامی، عوامل فوق‌الاشعار، آثار پرننگی بر کاهش مشارکت عمومی در انتخابات پارلمان ایران داشته باشند. با این توضیح که تصور شکل گرفته همگان از گروه‌های اکثریت و اقلیت این است که طرف پیروز هر انتخاباتی، گروه اکثریت را شکل می‌دهد و گروه‌های اقلیت در طرف بازنده قرار می‌گیرند. حال آنکه با توجه به نحوه حوزه‌بندی انتخابات مجلس شورای اسلامی به‌ویژه در حوزه‌های انتخابیه کوچک، در موارد متعددی مجموع آرای گروه‌های شکست خورده از آرای گروه پیروز در انتخابات به شکل غیرقابل اغمازی بیشتر بوده و در نتیجه این اکثریت شهروندان هستند که به صورت مطلق از کسب سهمیه‌ای در میان نمایندگان مجلس شورای اسلامی محروم می‌شوند. پر واضح است که تکرار چنین وضعیتی و ناکامی‌های پی‌درپی این بخش از شهروندان، مطمئناً نقشی جدی در کاهش میزان مشارکت عمومی در انتخابات خواهد داشت.

نکته دیگر قابل اشاره اینکه تناسبی شدن انتخابات مجلس می‌تواند نقش بسزایی در ارتقای کارکرد ملی مجلس^۱ و تأثیر مثبت و ملموس آن در زندگی مردم و اوضاع کشور بگذارد؛ همین امر در درازمدت ممکن است افزایش مشارکت آحاد مردم به‌ویژه اقشاری که با فضای سیاست قرابت چندانی ندارند و نتیجه عملکرد مجلس در اوضاع کشور و زندگی خود را ملاک قرار می‌دهند، در بر داشته باشد. با توجه به این موارد نمی‌توان مدعی شد که الگوی کنونی الزاماً شامل بسترهای مطلوبی برای افزایش مشارکت سیاسی شهروندان است؛ بلکه بر مبنای آنچه رفت حتی می‌شود ادعا کرد که تناسبی شدن انتخابات می‌تواند نقش قابل ملاحظه‌ای را در بهبود جهات عدم مشارکت ناشی از نواقص الگوی کنونی ایفا نماید.

---

۱. چگونگی ارتقای کارکرد ملی مجلس از طریق به‌کارگیری نظام انتخاباتی تناسبی در بخش (۱-۲) این پژوهش مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۴-۱. خدشه‌دار نشدن وحدت اجتماعات محلی حوزه‌های انتخابیه

از جمله ایرادات دیگری که تاکنون ناظر به تناسبی شدن انتخابات مجلس از سوی شورای نگهبان مطرح گردیده، موضوع تشدید یا بروز و ظهور اختلافات قومی، مذهبی و محلی در حوزه‌های انتخابیه استانی (به‌ویژه استان‌های چند قومیتی و یا چندمذهبی) است؛ وضعیتی که پیدایش آن از نگاه شورای نگهبان در مغایرت با بند (۱۵) اصل (۳) قانون اساسی^۱ قرار دارد. به نظر می‌رسد که از منظر این شورا، در حوزه‌بندی کنونی انتخابات سعی شده تا حد ممکن ملاحظات قومی، مذهبی و سایر مواردی از این قبیل لحاظ گردد و در نتیجه اگر چه ممکن است مذهب یا قومی به‌عنوان اقلیت در یک استان تلقی شوند، لیکن به سبب داشتن اکثریت جمعیت در یک یا چند شهرستان، به نوعی با راه یافتن نامزد مدنظر آنها به مجلس در این شهرستان‌ها، از این طریق مسئله نمایندگی اقلیت‌ها مورد توجه قرار گرفته است.

محتمل است تصور شورا بر این بوده،^۲ در صورت تحول الگوی انتخاباتی کنونی به نظام تناسبی، حالاتی از اختلافات محلی درون حوزه‌های انتخابیه پدیدار خواهد شد که تاکنون شاهد آن نبوده‌ایم. به‌عنوان نمونه ممکن است اکثریت حاضر در استان یا مرکز استان، به جهت عملکرد و سوابق نماینده‌ای از حوزه‌های انتخابیه شهرستانی در مواردی همچون جذب بودجه و امکانات یا پیگیری استقلال حوزه انتخابیه به‌عنوان مرکز استانی جدید، درصدد آن باشند تا با رای خود اقدام به حذف وی نمایند. در چنین وضعیتی با توجه به اینکه شرایط حذف نامزد انتخاباتی واجد محبوبیت و مقبولیت برخی از حوزه‌های شهرستانی، توسط اکثریت متحد شده استان فراهم می‌شود، امکان بروز تنش و اختلاف میان شهرهای یک استان وجود خواهد داشت.

با وجود استدلال‌ات فوق‌الذکر، با نگاهی واقع‌بینانه به شرایط رقابت نامزدها در بستر الگوی انتخاباتی کنونی، مبرهن است که در حوزه‌های انتخابیه دارای یک یا دو کرسی

۱. بند (۱۵) اصل (۳): توسعه و تحکیم برادری اسلامی و تعاون عمومی بین همه مردم.

۲. برای مشاهده نظرات اعضای شورای نگهبان در این زمینه ر.ک: مشروح مذاکرات جلسه مورخ ۱۳۹۸/۲/۱۹ منتشر شده در سامانه جامع نظرات شورای نگهبان. قابل دسترسی در: <https://B2n.ir/e32585>

که تعداد قابل توجهی از جایگاه‌های نمایندگی مجلس را نیز تشکیل می‌دهند، رقابت انتخاباتی به نوعی مبارزه میان دو جریان سیاسی، طایفه و... بوده و در عمل صحنه انتخابات به بستری دوقطبی، پرتش و آشوب‌زا بدل شده است. اساساً در مدل انتخابات اکثریتی، سهم هر گروه به صورت همه یا هیچ بوده و نتیجه چنین رقابتی منتج به حذف مطلق گروه‌های اقلیت از عرصه سیاست می‌شود؛ با این شرایط ممکن است گروه پیروز پس از انتخابات به دنبال برآورده کردن منافع قومی و قبیله‌ای حامیان خود باشد و به مطالبات گروه‌های رقیب توجه کمتری کند.

اگر محرومیت برخی اقلیت‌های قومی و مذهبی از راه یافتن نامزد مورد نظرشان به مجلس را به عنوان یکی از نتایج احتمالی اجرایی شدن نظام انتخاباتی تناسبی تصور کنیم؛ در خصوص نظام انتخاباتی اکثریتی، چنین نتیجه‌ای حتمی بوده و تاکنون در تمامی ادوار انتخابات مجلس، همواره گروه‌های اقلیت در بسیاری از حوزه‌های انتخابیه از داشتن نماینده محروم بوده‌اند. به عنوان مثالی از الگوی کنونی انتخابات،^۱ فرض کنیم در شهر (الف) که دارای یک کرسی نمایندگی است، پنج نامزد انتخاباتی با یکدیگر رقابت می‌کنند. نتیجه شمارش آرا بیانگر پیروزی نامزد اول با کسب سی و پنج درصد آرا انتخاب کنندگان است؛ باقی آرا نیز میان چهار نامزد دیگر بدین صورت توزیع گردیده که نامزد دوم سی درصد، نامزد سوم بیست درصد، نامزد چهارم چهارده درصد و نامزد پنجم یک درصد آرا را کسب نموده‌اند. در این مثال، آرای حامیان نامزد دوم سی درصد بوده و در مقایسه با حامیان نامزد اول تنها پنج درصد کمتر است؛ با وجود اینکه آنها بخش قابل توجهی از شهروندان شهر (الف) را شکل می‌دهند، همین اختلاف اندک منجر به حذف آنها به طور کلی از عرصه رقابت سیاسی شده است. به همین سبب است که در نظام انتخاباتی اکثریتی، عرصه رقابت سیاسی انتخابات به صحنه درگیری و نزاع دو یا چند طایفه، جریان سیاسی و ... تبدیل می‌گردد. چنین رویه‌ای البته می‌تواند منتج به نتایج زیان‌بار اجتماعی دیگری نیز گردد؛

۱. برای مطالعه مثال‌هایی از این قبیل رک: نظر مجمع مشورتی حقوقی پژوهشکده شورای نگهبان مورخ ۱۳۹۴/۴/۸ در

خصوص طرح استانی-شهرستانی شدن حوزه‌های انتخابیه انتخابات مجلس شورای اسلامی، قابل دسترسی در:

<https://B2n.ir/w85162>.

چرا که در سرزمین‌های چند قومیتی، قرار گرفتن قومیت‌ها در بستر و فرآیندی تبعیض‌آمیز به‌عنوان اثرگذارترین عوامل تهدیدکننده وفاق و یکپارچگی اجتماعات محلی تلقی می‌شود و در نهایت این اعمال تبعیض و بی‌عدالتی از یک سو منجر به تشدید افراطی تعصبات و از سوی دیگر موجب از بین رفتن اعتماد نسبت به حاکمیت می‌شود.^۱

در این شرایط به عقیده برخی از محققین، نظام انتخاباتی تناسبی راه‌حل مطلوبی برای جوامع با تنوع فرهنگی است؛^۲ چرا که مطابق این الگو، تمامی جریان‌های سیاسی و مذهبی هر چند که در اقلیت باشند، فرصت و احتمال راه یافتن نامزد مطلوب‌شان به مجلس را خواهند داشت. در این راستا بنا بر اقتضائات الگوی انتخابات تناسبی، گروه‌های اقلیت می‌بایست بر روی نامزدی از طیف فکری خود سرمایه‌گذاری کنند که در معادلات سیاسی استان نیز اثرگذار باشد. در چنین شرایطی با عنایت به آنکه تعداد کرسی‌های نمایندگی به تبع وسعت یافتن حوزه‌های انتخابیه نسبت به الگوی اکثریتی، چندین برابر می‌شود احتمال برگزیده شدن نامزد مدنظر بسیاری از اقلیت‌های مذهبی و سیاسی نیز بیشتر خواهد شد. از جمله مزایای نظام‌های تناسبی در این زمینه این است که مستعد ایجاد پارلمانی منعکس‌کننده ترکیب تمامی رای‌دهندگان است. در این زمینه به خصوص بزرگی حوزه، فاکتور بسیار مهمی تلقی می‌شود. دلیل اصلی این امر این است که در نظامی که الزام ارائه لیست حزبی وجود دارد، این احزاب انگیزه زیادی برای ارائه یک لیست حزبی «متوازن» برای افزودن بر تعداد هواداران خود دارند. حال آن که برعکس جایی که کاندیداها با رای حوزه‌های تک‌نماینده‌ای انتخاب می‌شوند چنین انگیزه‌ای وجود ندارد. علاوه بر این، در نظام‌هایی که احزاب در آنها با لیست‌های حزبی در انتخابات رقابت می‌کنند، تبعیض مثبت در طی روندهای عضوگیری حزبی به مقیاس بیشتر و بهتری می‌تواند انجام شود.

---

۱. علی یوسفی، *عدالت قومی و هویت ملی*، مجموعه مقالات پژوهشی کاوش، چاپ دوم (تهران: معاونت امور اجتماعی وزارت کشور، ۱۳۸۳) ص ۴۶.

2. Benjamin Reilly, *Democracy in Divided Societies* (United Kingdom: Cambridge University Press, 2001) P. 21.

با توجه به تنوع گسترده قومی، اجتماعی و بعضاً مذهبی در تمامی گستره ایران و همچنین وجود شرایط برهم‌زننده تحکیم وحدت محلی در الگوی فعلی انتخابات، مشخص نیست که شورای نگهبان به چه جهتی هیچگاه توجهی به تعارض نتایج حاصل از اجرای نظام انتخاباتی کنونی مجلس با مضمون منبعث از بند (۱۵) اصل (۳) قانون اساسی نداشته است. مضاف بر این با استقرار نظام انتخاباتی تناسبی بر پایه احزاب سیاسی، جهات دیگری از شکل‌گیری وفاق و اتحاد را می‌توان تصور نمود؛ با این توضیح که به علت شرایط رقابتی در اینگونه از الگوهای انتخاباتی، احزاب با هدف تحقق پیروزی حداکثری در انتخابات و یا کسب حداقل کرسی‌های نمایندگی برای بقا در قدرت و یا به واسطه وجود اشتراکات ایدئولوژیک با یکدیگر، اقدام به ایجاد ائتلاف‌های انتخاباتی می‌نمایند. این ائتلاف‌ها به شکل وسیع و گسترده در قالب جبهه‌هایی از احزاب، می‌تواند موجب نوعی یکپارچگی در اعمال و وظایف نمایندگان شوند و ممکن است از این طریق، خرده تعارض‌ها و اختلافات میان برخی از جریان‌های سیاسی نیز تا حدودی تعدیل گردد.^۱

این‌ها در حالی است که مبتنی بر نظام انتخاباتی کنونی، ائتلافات حزبی صرفاً در حوزه‌های انتخابیه بزرگ و در کلان شهرها مشاهده می‌شود که آن هم در نتیجه کنش سیاسی متمرکز احزاب نیست؛ چرا که نظام انتخاباتی اکثریتی به‌طور کلی منتج به شکل‌گیری تکامل‌یافته احزاب نمی‌گردد. همچنین در حوزه‌های انتخابیه با یک یا دو کرسی، غالباً آرا تحت تأثیر عقبه قومی، حمایت معتمدین محلی و عملکرد فردی نامزدها شکل می‌گیرد و نامزدها، پیروزی خود را آنچنان در گرو حمایت جریان‌های سیاسی نمی‌دانند؛ بلکه تلقی آنها از قرار گرفتن در لیست انتخاباتی احزاب، بیشتر برای تکمیل مؤلفه‌های شخصیت سیاسی خود است.

در پایان این فصل لازم به ذکر است که طرح اصلاح موادی از قانون انتخابات مجلس شورای اسلامی مصوب ۱۴۰۲/۰۳/۲۹، برگزاری انتخابات با نظام تناسبی را صرفاً در حوزه انتخابیه تهران، ری، اسلامشهر، شمیرانات و پردیس پیش‌بینی نمود و شورای نگهبان نسبت به مفاد مرتبط با تناسبی شدن انتخابات در این حوزه انتخابیه ایرادی مطرح نکرد تا برای

1. *Electoral System Design*, International Institute for Democracy and Electoral Assistance (Sweden: Bulls Printery, 2005) Pp. 16-20.

اولین بار شاهد تغییر موضع این نهاد در خصوص تناسبی شدن انتخابات مجلس باشیم؛ هر چند که در نهایت، هیأت عالی نظارت بر سیاست‌های کلی نظام، این بخش از مصوبه مذکور را در مغایرت با چندین بند از سیاست‌های کلی انتخابات و سیاست‌های کلی نظام قانون‌گذاری دانست و تناسبی شدن انتخابات باز هم تبدیل به قانون نشد.^۱ البته این مهم را باید در نظر داشت که بخش عمده‌ای از ایرادات شورای نگهبان در مورد نظام تناسبی، ناظر به حوزه‌های انتخابیه دارای یک یا دو کرسی است که اساساً به موجب طرح مذکور تغییری در وضعیت نظام انتخاباتی آن‌ها اعمال نمی‌شد. با توجه به شکل گرفتن مطالبات نخبگانی در راستای تحول نظام انتخاباتی در بسترهای مکتوب و رسانه‌ای در طول سال‌های اخیر، مطمئناً پررنگ شدن چنین مباحثی در اتخاذ رویکرد شورای نگهبان نسبت به تناسبی شدن انتخابات در حوزه انتخابیه مذکور تأثیرگذار بوده است. در هر حال به عقیده بسیاری از حقوق‌دانان، نظام انتخاباتی فعلی مجلس شورای اسلامی از بیماری مزمن رنج می‌برد و تا زمانی که این بیماری معالجه نشود، بر وسعت و شدت آن اضافه می‌شود.^۲

۲. اصول مورد غفلت شورای نگهبان در نظارت بر طرح‌های تحول نظام انتخاباتی

نقد و ارزیابی اصول مورد استناد در نظرات شورای نگهبان پیرامون مصوبات مجلس شورای اسلامی، رویکردی رایج و معمول در تحلیل رویه‌های این نهاد توسط حقوق‌دانان است. سایر اصولی که شورای نگهبان در نظرات خود به آنها اشاره‌ای نداشته است، قاعدتاً به جهت تصور عدم وجود مغایرتی میان مفاد مصوبه با آنها از دیدگاه این شورا بوده است. در راستای ارائه ارزیابی جامعی از رویکردهای شورای نگهبان ناظر به مصوبات مورد بحث، نمی‌توان این اصول را نادیده گرفت. مقصود از اصول مورد غفلت شورای نگهبان، اصولی است که در میان نظرات شورای مذکور از اهمیت و اولویت مقتضی برخوردار

۱. جزئیات قابل مشاهده در: <https://maslahat.ir/0001J4>

۲. عباسعلی کدخدایی، «نظام انتخاباتی ناکارآمد و فویبای اصلاح قانون انتخابات»، روزنامه فرهیختگان، (۱۴۰۲)، شماره ۳۸۹۸، قابل دسترسی در: <http://fdn.ir/80823>

نبوده است. لیکن از منظر نگارندگان این پژوهش، بیان این اصول نادیده گرفته شده در زمینه نظام انتخاباتی مجلس، یادآور تأثیر بسزا و نقش مهم آن‌ها در شکل‌دهی به نظام انتخاباتی و نتایج حاصل از آن در تمام شئون جامعه سیاسی است؛ به همین جهت در ادامه، نسبت این اصول با مبانی و اهداف نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۱-۲. ضرورت ارتقای کارکردهای ملی مجلس شورای اسلامی

همان‌طور که پیش‌تر بیان شد، چگونگی و شکل نظام انتخاباتی مطمئناً بر نظام حزبی و سیاسی و نحوه گزینش نمایندگان تأثیرگذار است. در تمایل سیاسی افراد یک کشور همیشه دو نوع عامل نقش دارد: ۱- عوامل خاص و محلی و ۲- عوامل کلی و عمومی. تفکیک این عوامل از یکدیگر بسیار دقیق است، زیرا به‌طور ناآگاه اغلب این عوامل با هم ترکیب می‌شوند. تأثیر کارکردهای الگوهای انتخاباتی در برخی از سیستم‌ها موجب گسترش عوامل آرای محلی به ضرر عوامل در سطح ملی می‌شوند و بالعکس. سیاست هر پارلمان بسته به آن که اعضای آن به علل اساساً محلی انتخاب شده باشند و یا به سبب جایگاه آنان در احزاب سیاسی انتخاب شده باشند، عمیقاً متفاوت است. به کارگیری هر یک از انواع نظام‌های انتخاباتی، آرایش ویژه‌ای به نیروهای سیاسی خواهد داد که این آرایش جدید، مناسبات فردی و اجتماعی را در مقیاس ملی و محلی متأثر خواهد نمود.^۱ مطالعات آماری عملکرد ادوار مجلس شورای اسلامی حاکی از آن است که مبتنی بر نظام انتخاباتی اکثریتی که اکنون برقرار است، در حوزه‌های انتخابیه کوچک با یک یا دو کرسی نمایندگی، رابطه مشخصی میان شاخص‌های عملکردی مجلس با ابقای نمایندگان در جایگاه خود توسط شهروندان وجود ندارد^۲ و بیش از هر چیز، این شاخص‌های عملکرد فردی نمایندگان بوده که در انتخاب مجدد آنها تأثیر داشته است. به همین جهت از آنجایی که نامزدهای انتخابات تنها مسیر راه‌یابی به مجلس را از طریق جذب پشتوانه‌های قومی،

۱. حجت‌الله ایوبی، سه راهکار برای شایسته‌سالاری در انتخابات (تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی، ۱۳۷۷) ص ۳۸.

۲. ابوالحسن فقیهی، محمد ذاکری و اسماعیل اسدی، «ارزیابی عملکرد مجالس شورای اسلامی (مورد مطالعه، مجلس سوم تا هشتم)»، فصلنامه راهبرد، دوره ۲۳، شماره ۷۲، (۱۳۹۳)، ص ۱۹۷.

قبیله‌ای و اجتماعات محلی حوزه انتخابیه خود می‌دانند، ناگزیر به اولویت‌دهی به پاسخگویی به مطالبات محلی و پیگیری مسائل حوزه انتخابیه خود به‌جای مسائل کلان ملی می‌شوند و بعضاً حتی در اداره امور محلی نیز مداخله می‌کنند.^۱ اهمیت این شرایط زمانی پررنگ‌تر می‌شود که بدانیم بخش عمده نمایندگان از طریق چنین بستری وارد مجلس می‌شوند و پس از کسب کرسی نمایندگی نیز در تلاش هستند تا با حفظ رابطه وابستگی خود با حوزه انتخابیه، موفق به اخذ آرای مجدد برای دوره آتی انتخابات شوند.

این مهم را نیز نباید نادیده گرفت که الگوی حاکم بر طراحی نظام اداری کشور نیز موجب تشدید وابستگی نمایندگان مجلس به حوزه‌های انتخابیه خود می‌شود؛ چرا که به دلیل تمرکز شدید نظام اداری کشور و جایگاه ضعیف نهادهای محلی نظیر شهرداری و شورای شهر که توان پاسخگویی به طیف گسترده‌ای از مطالبات محلی مردم را ندارند، ارتباط بسیار نزدیک بین مردم و نمایندگان ایجاد شده است. این ارتباط تا جایی است که نماینده، جایگاه بسیار کلیدی در پیگیری امور محلی و اجرایی حوزه انتخابیه پیدا کرده و به ناچار، قسمت زیادی از وقت و اولویت خود را به این امور اختصاص می‌دهد. از جمله چالش‌های جدی پیش‌روی مجلس شورای اسلامی و یکی از انگیزه‌های اصلی اصلاح نظام انتخابات مجلس، همین موضوع غلبه نگاه محلی نمایندگان بر نگاه ملی و به تبع آن عدم وجود توانایی‌های لازم برای ایفای وظایف نظارتی و قانونگذاری و همچنین خلأ شدید هماهنگی سیاسی و تحزب است.

این شرایط در حالی است که در نظام سیاسی جمهوری اسلامی ایران، قوه مقننه نقش نظارتی و تعدیل‌کننده را به عهده دارد و چنانچه هر یک از قوای دیگر در چهارچوب وظایف قانونی دچار ضعف یا خروج از حیطه قانونی خود شوند، مجلس شورای اسلامی با اختیارات و ابزارهای متعدد قانونی از جمله تحقیق و تفحص، سؤال، استیضاح، دیوان محاسبات و کمیسیون اصل ۹۰ وظایف آنها را یادآوری می‌کند و به جایگاه قانونی

---

۱. حمزه اشکبوس، آسیب‌شناسی حقوقی نظارت مجلس شورای اسلامی در راستای کارآمدی قوه مجریه در نظام جمهوری اسلامی ایران، رساله دکتری حقوق عمومی پردیس البرز دانشگاه تهران، (۱۳۹۷)، ص ۱۴۲.

برمی گرداند. این طیف از وظایف و نقش آفرینی مجلس شورای اسلامی به عنوان کارکرد ملی این نهاد تلقی می شود.

اصل یکصدم قانون اساسی که ناظر به کارکردها و وظایف شوراهای اسلامی شهر و روستا است، پرداختن به مسائل محلی و منطقه‌ای را به عهده این شوراها نهاده و مجلس را از دغدغه ورود به مسائل محلی آزاد کرده است تا از این طریق بُعد نظارتی و تقنینی مجلس شورای اسلامی در مواردی که مسائل محلی غلبه دارند در سطوح شهر، روستا و استان در چارچوب قانون به شوراهای محلی واگذار شود.^۱ از همین روی می توان گفت که قانون اساسی شأن مجلس شورای اسلامی را پرداختن به مسائل ملی و ریل گذاری های کلان معین کرده که این مهم بر جایگاه برجسته و رفیع کارکردهای ملی این نهاد دلالت دارند.^۲ برای اثبات گزاره فوق‌الاشعار، در صورت تفسیر قانون اساسی به روش «تفسیر دایر مدار متن قانون»^۳، اصول متعددی قابل استناد هستند. اصول شصت و دوم،^۴ شصت و هفتم^۵ و هشتاد

۱. سید مناف هاشمی و محمدحسین بوجانی، «الزامات تحول رابطه قوه مقننه و مجریه با مدیریت های محلی در افق ۱۴۰۱ جمهوری اسلامی ایران»، فصلنامه مطالعات میان رشته‌ای در علوم انسانی، دوره ۴، شماره ۳، (۱۳۹۱)، ص ۹۴.
۲. محسن اورکی کوه‌شور و محمدرضا مایلی، «تحلیل اثر نظام انتخاباتی بر عملکرد و جهت گیری نمایندگان مجلس شورای اسلامی»، پژوهش‌نامه علوم سیاسی، دوره ۱۲، شماره ۴، (۱۳۹۶)، ص ۲۱۸.
۳. برای مطالعه مفهوم «تفسیر دایر مدار متن قانون» رک: محمد بهادری جهرمی، بایسته‌های تفسیر قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران بر مبنای مفهوم و کارکرد تفسیر در نظام حقوق اساسی ایران، رساله دکتری حقوق عمومی دانشکده گان فارابی دانشگاه تهران، (۱۳۹۴)، صص ۱۰-۳۰.
۴. اصل (۶۲): مجلس شورای اسلامی از نمایندگان ملت که به‌طور مستقیم و با رای مخفی انتخاب می‌شوند تشکیل می‌گردد. شرایط انتخاب کنندگان و انتخاب شوندگان و کیفیت انتخابات را قانون معین خواهد کرد.
۵. اصل (۶۷): نمایندگان باید در نخستین جلسه مجلس به ترتیب زیر سوگند یاد کنند و متن قسم‌نامه را امضا نمایند:

بسم الله الرحمن الرحيم

«من در برابر قرآن مجید، به خدای قادر متعال سوگند یاد می‌کنم و با تکیه بر شرف انسانی خویش تعهد می‌نمایم که پاسدار حریم اسلام و نگاهبان دستاوردهای انقلاب اسلامی ملت ایران و مبانی جمهوری اسلامی باشم، و دبعه‌ای را که ملت به ما سپرده به‌عنوان امینی عادل پاسداری کنم و در انجام وظایف و کالت، امانت و تقوا را رعایت نمایم و همواره به استقلال و اعتلای کشور و حفظ حقوق ملت و خدمت به مردم پایبند باشم، ...»

و چهارم^۱ صریح‌ترین اصول برای افاده این معنا هستند؛ چرا که قانون‌گذار اساسی در این اصول اشعار می‌دارد که مسئولیت هر نماینده در برابر تمامی ملت است.

حال شاید این ادعا مطرح شود که قانون اساسی، مجلس شورای اسلامی را با محدودیتی مواجه نکرده و به همین جهت، نمایندگان واجد صلاحیت پیگیری امور محلی از طریق ابزارهای نظارتی و قانونگذاری هستند. به نظر می‌رسد که ادعای مذکور با مشکلی مواجه نبوده اما می‌بایست این مهم را یادآور شد که عدم تصریح به ممنوعیت در اعمال صلاحیت برای هر نهاد، به مثابه شمول صلاحیت مذکور در زمره کارکردهای اصلی این نهاد نیست. حال آنکه با توجه به تجارب حاصل شده از رفتارها و کنش‌های نمایندگان ادوار مجلس شورای اسلامی، هیچکس نمی‌تواند منکر این مهم شود که بخش قابل توجهی از دغدغه‌های نمایندگان مجلس را مسائل محلی شکل داده است. این مسئله تا جایی است که برخی نمایندگان، پیگیری این امور را در صدر فهرست اولویت‌ها و رسالت‌های نمایندگی قرار داده و در نهایت در مواجهه با مردم حوزه انتخابیه خود از این عملکرد به‌عنوان رزومه‌ای برجسته یاد می‌کنند.

پرواضح است که اصلاح این رویکرد و جهت‌گیری‌های نمایندگان مجلس شورای اسلامی با توجه به آثار ناشی از نظام انتخاباتی کنونی، در گرو کاهش وابستگی نمایندگان به حوزه‌های انتخابیه شهرستانی است که این مهم از بستر استانی و تناسبی شدن انتخابات محقق می‌شود. توجه به این اصل در تحول نظام انتخاباتی تاکنون در میان نظرات شورای نگهبان مشاهده نشده و مشخص نیست که از منظر شورا در صورت عدم تغییر شرایط فعلی نظام انتخاباتی، چگونه امکان تحقق کارکردهای ملی مجلس شورای اسلامی فراهم می‌گردد.

---

۱. اصل (۸۴): هر نماینده در برابر تمام ملت مسئول است و حق دارد در همه مسائل داخلی و خارجی کشور اظهار نظر نماید.

۲-۲. تضمین نقش اقلیت و کاهش آرای هدر رفته در راستای ارتقای عدالت

انتخاباتی

مسئله اعمال حق برابر مشارکت سیاسی شهروندان در رقابت‌های نمایندگی پارلمان، همواره از چالش‌های جدی در طراحی نظام انتخاباتی حاکم بر این نهاد بوده است؛ چرا که با اعمال هر الگویی در شمارش آرا و نحوه کسب کرسی نمایندگی، ناگزیر حق بهره‌مندی از نماینده در پارلمان برای اشخاصی نقض می‌شود و چنین وضعیتی در تعارض با اصل برابری افراد در تأثیرگذاری بر سرنوشت سیاسی جامعه قرار می‌گیرد.^۱ نظام انتخاباتی باید روند توافق و ایجاد ائتلاف را در داخل دولت پیشینه سازد. احزابی که موفق به کسب آرای بیش از حداقل عدد آستانه شده‌اند، باید تقریباً متناسب با آرای هوادارانشان در قوه مقننه، صاحب کرسی شوند بنابراین احزاب داخل دولت باید دست به اتخاذ سیاست‌ها و راهکارهایی بزنند که همه شرکای ائتلافی بر سر آن توافق دارند. از این گذشته، ترکیب پارلمان باید نمایانگر تقسیمات و طبقات اصلی در ترکیب اجتماعی رای دهندگان باشد. به دلیل این که همه شهروندان خواسته‌هایی دارند که بیانگر منافع‌شان در قوه مقننه است. از نگاه برخی محققان، انتخابات اصیل؛ انعکاسی از خواست همگانی و اراده آزاد مردم است و اصالت انتخابات را زمانی می‌توان مصون از تعرض دانست که علاوه بر اعمال حاکمیت قانون در تمامی مراحل مدیریت و اجرای آن، حضور همه احزاب و جریان‌های سیاسی اعم از جریان حاکم و یا رقیب آن در فرآیند مبارزات انتخاباتی تضمین شود.^۲ برای تحقق این رقابت اصیل، مقتضی است تا فرصتی برابر برای احزاب و کاندیداها در راستای انجام فعالیت‌های تبلیغاتی همچون دسترسی برابر به رسانه‌ها و یا حق بهره‌مندی مشابه از امکانات دولتی فراهم گردد و همچنین در نتیجه این رقابت

۱. حسن خسروی، حقوق انتخابات دموکراتیک (تهران: انتشارات مجد، ۱۳۹۸) صص ۱۲۵-۱۲۸.

2. David Harris, *The International Convention Civil and Political Rights and United Kingdom Law* (Oxford: Clarendon Press, 1995) PP. 551-555.

منصفانه نهایتاً سهم کرسی‌های نمایندگی نیز به تناسب ترجیحات مردم به صورت عادلانه میان احزاب سیاسی توزیع گردد.^۱

چنانچه یک نهاد منبعث از انتخابات نظیر پارلمان بتواند علاوه بر دیدگاه‌های اکثریت، دیدگاه‌های گروه‌های شاخص اقلیت را نیز بازتاب دهد، مشروعیت و مقبولیت سیاسی آن نهاد افزایش می‌یابد، حقوق اقلیت از تضمین بیشتری برخوردار می‌شود، مشارکت مدنی گروه‌های اقلیت در جامعه گسترش می‌یابد و امکان ایجاد فضایی سالم و پر جنب و جوش برای گفتگوهای سیاسی نیز فراهم می‌آید. مهم‌تر از همه آنکه توجه به نظرات و دغدغه‌های گروه‌های اقلیت نیز با حضور ایشان در پارلمان امکان تحقق بیشتری خواهد داشت.^۲ این موضوع ارتباط مستقیم با میزان آرای هدر رفته در فرآیند انتخابات نیز دارد و کاهش میزان این آرا، از جمله مقدمات عادلانه و منصفانه بودن انتخابات تلقی می‌شود.

در الگوی فعلی نظام انتخاباتی مجلس، تعداد بسیاری از شهروندان مشارکت‌کننده در انتخابات فاقد نماینده‌ای در مجلس هستند؛ برای تبیین این موضوع می‌توان به مثال بیان شده در بخش (۴-۱) این نوشتار در خصوص شهر (الف) اشاره نمود که مطابق آن مجموع آرای نامزدهای دوم و سوم پنجاه درصد بوده و از کل آرای نامزد اول پانزده درصد هم بیشتر است؛ اما در نظام اکثریتی، حامیان نامزدهای دوم و سوم از داشتن نماینده در پارلمان محروم می‌مانند. علت چنین پدیده‌ای این است که در نظام‌های اکثریتی، احراز بالاترین رای ملاک پیروزی در انتخابات است و کسب آرای طیفی گسترده از انتخاب‌کنندگان چنانچه منجر به کسب اکثریت نشود، در پیروزی اثری نخواهد داشت. همچنین با توجه به حوزه‌بندی‌های فعلی انتخابات مجلس، ممکن است فرد یا گروهی با وجود حمایت مردمی قابل توجه به نسبت سایر حوزه‌های انتخابیه، سهمی در قدرت نداشته باشد چون حائز

1. Richard Rose & Harve Mossawir, "Voting and Elections: A Functional Analysis", Journal of Political Studies, Vol. 15, No. 2, (1967), PP. 173-201.

۲. مصطفی منصوریان، نظام حقوقی حاکم بر انتخابات، ج ۱ (تهران: انتشارات پژوهشکده شورای نگهبان، ۱۴۰۱) ص

اکثریت آرای حوزه انتخابیه خود نشده است.^۱ هر چند که شاید از نگاه دولت‌های حاکم بر مسند قدرت، وقوع چنین وضعیتی به‌عنوان فرصتی برای کنار زدن برخی جریان‌های سیاسی از ارکان قدرت تلقی شود، لیکن از نگاه حقوقدانان هر چه میزان محرومیت شهروندان از برابری در اعمال حق مشارکت سیاسی افزایش یابد، چنین شرایطی فاصله قابل ملاحظه‌ای با معیارهای نظام انتخاباتی عادلانه خواهد داشت.

در مقابل، اندیشه اصلی در ایجاد نظام‌های تناسبی آن است که کلیه گروه‌ها و احزاب سیاسی، حتی‌الامکان بتوانند به تناسب آرای خود صاحب کرسی‌های پارلمانی شوند تا شیوه انتخابات در عمل منجر به سود رساندن به برخی و شکست دادن برخی دیگر نگردد.^۲ این الگوی انتخاباتی مطمئناً بیشتر به عدالت سیاسی و نمایش گرایش رأی‌دهندگان تمایل دارد. به سخن دیگر، اقلیت هیچگاه قربانی خواست اکثریت نخواهد شد. مفهوم «بازنده-برنده» در این روش انتخاباتی رنگ می‌بازد و امکان مشارکت گروه‌های کم‌طرفدار سیاسی نیز فراهم می‌شود.^۳ این ویژگی نظام تناسبی به قدری در مقایسه با نظام اکثریتی پرننگ و ملموس است که کتب تخصصی اصطلاح‌شناسی حقوقی نیز برای ارائه تعریفی متقن از عبارت «انتخابات تناسبی» به این مهم اشاره داشته‌اند.^۴

با توجه به آنچه گفته شد به نظر می‌رسد که تحقق عدالت انتخاباتی از رهگذر نظام انتخاباتی فعلی، امکان تحقق کمتری نسبت به مدل تناسبی دارد؛ این در حالی است که برپایی عدالت از اصول بنیادین قانون اساسی به شمار می‌رود^۵ و در اصول متعدد، این قانون

۱. سید محمد مهدی غمامی و محمد حسین پستانی، «مبانی، معیارها و اصول حقوقی حاکم بر حوزه‌بندی انتخاباتی با بررسی موردی نظام انتخاباتی ایران»، فصلنامه مجلس و راهبرد، دوره ۲۸، شماره ۱۰۶، (۱۴۰۰)، ص ۵۶.

۲. ابوالفضل قاضی شریعت‌پناهی، *حقوق اساسی و نهادهای سیاسی*، چاپ شانزدهم (تهران: نشر میزان، ۱۴۰۰) ص ۶۲۲.

۳. بیژن عباسی، *مبانی حقوق اساسی*، چاپ نهم (تهران: جنگل، ۱۴۰۱) ص ۲۴۵.

۴. برای مطالعه رک: محمد جعفر جعفری لنگرودی، *مبسوط در ترمینولوژی حقوق*، جلد ۱، چاپ ۲ (تهران: انتشارات گنج دانش، ۱۳۸۱) ص ۷۰۲.

۵. بخش ابتدایی قانون اساسی ایران که با عنوان مقدمه نگارش شده است، با آیه (۲۵) سوره مبارکه حدید با مضمون تکلیف به برپایی قسط و عدل آغاز شده است (لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ).

تبلور یافته است. قانونگذار اساسی جمهوری اسلامی ایران در اصل اول به اعتقاد دیرینه ملت ایران به حکومت حق و عدل قرآن اشاره و تشکیل حکومت جمهوری اسلامی را بر اساس آن می‌داند. در اصل دوم بیان می‌شود که حکومت جمهوری اسلامی مبتنی بر پایه‌های ایمانی و از طریق راه‌هایی که در این اصل اشاره شده، قسط و عدل، استقلال سیاسی و اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی و همبستگی ملی را تأمین می‌کند. در سایر اصول نیز به دفعات جنبه‌هایی از تحقق عدالت در شئون اجتماعی، سیاسی و اقتصادی مورد اشاره قرار گرفته است. علی‌رغم این مهم، در میان نظرات شورای نگهبان تاکنون هیچگاه به نادیده گرفته شدن نقش اقلیت و میزان قابل توجه آرای هدر رفته در انتخابات مجلس شورای اسلامی که مطمئناً از مصادیق متعارض با عدالت انتخاباتی هستند اشاره‌ای نشده است.^۱

نتیجه‌گیری

قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران در خصوص چگونگی الگوی کسب کرسی نمایندگی مجلس شورای اسلامی و نصاب آرای آن ساکت بوده و تعیین تکلیف این مهم را به قانونگذار عادی واگذار نموده است. در این راستا بنا بر تشخیص قانونگذار عادی، نظام انتخاباتی اکثریتی از اولین دوره انتخابات مجلس شورای اسلامی تاکنون به‌عنوان الگوی حاکم بر فرآیند انتخاباتی این نهاد مشخص گردیده است. شورای نگهبان همواره در بررسی طرح‌های اصلاح نظام انتخاباتی مجلس و تغییر آن به مدل تناسبی، این تغییرات را متضمن کاهش میزان مشارکت عمومی، عدم اتکا انتخابات در حوزه‌های انتخابیه به آرای عمومی، ایجاد تبعیض ناروا و برهم خوردن وحدت محلی دانسته است. تحلیل نظرات شورای نگهبان در این زمینه، حاکی از آن است که مبانی نظرات شورای مذکور و تفسیری که از اصول کلی قانون اساسی ارائه می‌دهد، از جهات متعددی می‌تواند واجد اشکال باشد. همچنین تبعات منفی ناشی از طرح‌های پیشنهادی مجلس شورای اسلامی که شورای

۱. برای مطالعه دیگر مزایای نظام انتخاباتی تناسبی رک: گروه حقوق عمومی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، «نگاهی به نظرات موافقان و مخالفان استانی شدن حوزه‌های انتخابیه در انتخابات مجلس شورای اسلامی»، ناظر علمی:

نگهبان آن‌ها را مغایر قانون اساسی شناخته، بعضاً به صورت پرننگ‌تر ناظر به الگوی فعلی نظام انتخاباتی نیز صدق می‌کند که به شرح ذیل تشریح می‌شود:

۱- در خصوص اتکا آرای عمومی به جایگاه نمایندگی، هر چند که مجلس شورای اسلامی نهایتاً موفق به طراحی فرآیندی برای تأمین نظر شورا گردید، اما با تحلیل نظرات شورا در بخش ۱-۱ این پژوهش، مشخص شد که صرفاً کسب نصاب اکثریت در شهرستان به معنای اتکا جایگاه نمایندگی به آرای عمومی نبوده و این استدلال شورا مبنای معتبر حقوقی ندارد.

۲- در مورد نظر شورای نگهبان ناظر به ایجاد بستر تبعیض ناروا به واسطه منحصر کردن حق ارائه فهرست‌های انتخاباتی برای احزاب سیاسی، به نظر می‌رسد که شورا التفاتی به فلسفه و اهداف شکل‌گیری احزاب نداشته است. همچنین ایجاد شرایطی برای ارائه فهرست انتخاباتی توسط بخش عظیمی از گروه‌های مذهبی و مردم‌نهاد، علاوه بر نامزدهای مستقل و بدون وابستگی گروهی، در عمل منجر به مختل شدن انتخاب آگاهانه شهروندان می‌شود.

۳- کاهش میزان مشارکت سیاسی شهروندان در انتخابات، از دیگر ایرادات وارده از سوی شورای نگهبان در صورت اجرای نظام انتخاباتی تناسبی بوده است؛ این در حالی است که با توجه به تحلیل ابعاد مختلف نظام تناسبی، به نظر می‌رسد که این الگو می‌تواند بستر افزایش مشارکت عمومی را نیز فراهم نماید. اینکه با اجرای نظام انتخاباتی تناسبی در عمل کدام یک از فرضیه‌های کاهش و یا مشارکت شهروندان در انتخابات محقق می‌شود، صرفاً بر اساس ادعا قابل صحت‌سنجی نیست و این امر در گرو انجام آزمایشی نظام انتخاباتی پیشنهاد شده است. همچنین ارزیابی نتایج ناشی از اجرای الگوی کنونی انتخابات، حاکی از آن است که این الگو به مراتب بیشتر از مدل نظام انتخاباتی تناسبی، بستر کاهش مشارکت عمومی را فراهم می‌نماید و تجارب بدست آمده از ادوار انتخابات مجلس تاکنون نیز اماره‌ای برای صحت این ادعا است.

۴- در خصوص برهم خوردن وحدت اجتماعات محلی حوزه‌های انتخابیه نیز همانند ایراد کاهش مشارکت عمومی، مشخص شد که استدلال‌ات شورای نگهبان به دلیل در نظر نگرفتن ابعاد مهمی از نظام تناسبی، دچار اشکال است. همچنین ایجاد مجادله‌های تنش‌زا

در بستر فضایی دوقطبی در حوزه‌های انتخابیه، همواره از آثار غیرقابل اغماض نظام انتخاباتی اکثریتی تلقی می‌شود.

با وجود تمام اشکالات ذکر شده در مورد آثار ناشی از نظام انتخاباتی اکثریتی، شاید تصور شود که پافشاری شورای نگهبان نسبت به عدم تحول نظام انتخاباتی، به دلیل تأمین مصالح و اهدافی از نظام حقوقی است که جز به واسطه الگوی کنونی انتخابات محقق نمی‌شود. حال آنکه بررسی‌های انجام شده در بخش دوم این نوشتار حاکی از آن است که اساساً مجلس شورای اسلامی از رهگذر الگوی کنونی نمی‌تواند در تحقق کارکردهای ملی خود توفیقی حاصل نماید، چرا که عمده دغدغه‌های بسیاری از نمایندگان، معطوف به پیگیری مسائل محلی است. همچنین شرایط کنونی در نسبت با مقوله عدالت انتخاباتی نیز فاصله غیرقابل اغماضی داشته و نمی‌توان وضعیتی که مطابق آن طیف گسترده‌ای از انتخاب‌کنندگان در هر دوره انتخابات مجلس از داشتن نماینده موردنظرشان محروم می‌شوند را منطبق با اهداف عدالت انتخاباتی دانست.

در پایان، امید است که آثار منتقدانه‌ای همچون این نوشتار در اقتناع نظرات مخالف در این زمینه مؤثر واقع شود و شورای نگهبان سرانجام در پرتو امعان نظر به نتایج زیان‌بار حاصل از اجرای نظام انتخاباتی اکثریتی، گامی رو به جلو برای تحقق کارکردهای ملی و بی‌بدیل مجلس شورای اسلامی و استقرار حداکثری عدالت انتخاباتی در نظام جمهوری اسلامی ایران بردارد.

تعارض منافع

تعارض منافع وجود ندارد.

ORCID

Mohammad
Shaabani Jahromi <https://orcid.org/0009-0006-0178-6617>

Mohammad
Bahadori Jahromi <https://orcid.org/0000-0003-2237-5957>

Alireza Mazinani <https://orcid.org/0009-0009-9908-3750>

منابع

کتاب‌ها

- احمدی، علی، *انتخابات در ایران* (تهران: انتشارات میزان، ۱۳۸۹).
- ایوبی، حجت‌الله، *سه راهکار برای شایسته‌سالاری در انتخابات* (تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی، ۱۳۷۷).
- جعفری لنگرودی، محمد جعفر، *مبسوط در ترمینولوژی حقوق*، جلد ۱، چاپ ۲ (تهران: انتشارات گنج دانش، ۱۳۸۱).
- خسروی، حسن، *حقوق انتخابات دموکراتیک* (تهران: انتشارات مجد، ۱۳۹۸).
- رز، ریچارد، *دایره‌المعارف بین‌المللی انتخابات*، ترجمه محمد تقی دلفروز (تهران: نشر میزان، ۱۳۹۰).
- صحیفه نور، تدوین و جمع‌آوری: مرکز مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی، ج ۴، چاپ دوم (تهران: انتشارات شرکت سهامی چاپخانه وزارت ارشاد اسلامی، ۱۳۷۹).
- *صورت مشروح مذاکرات مجلس بررسی نهایی قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران*، ج ۱ (تهران: روابط عمومی مجلس شورای اسلامی، ۱۳۶۴).
- عباسی، بیژن، *مبانی حقوق اساسی*، چاپ نهم (تهران: جنگل، ۱۴۰۱).
- عمید زنجانی، عباسعلی، *کلیات حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران*، چاپ چهارم (تهران: نشر مجد، ۱۳۹۲).
- عمید زنجانی، عباسعلی، *قواعد فقه: بخش حقوق عمومی*، ج ۳، چاپ چهارم (تهران: انتشارات سمت، ۱۳۹۶).
- قاضی شریعت‌پناهی، ابوالفضل، *حقوق اساسی و نهادهای سیاسی*، چاپ شانزدهم (تهران: نشر میزان، ۱۴۰۰).
- کعبی، عباس، *تحلیل مبانی نظام جمهوری اسلامی ایران*، جلد اول (تهران: انتشارات پژوهشکده شورای نگهبان، ۱۳۹۸).
- لاگین، مارتین، *مبانی حقوق عمومی*، ترجمه محمد راسخ، چاپ نهم (تهران: نشر نی، ۱۴۰۲).

- منصوریان، مصطفی، نظام حقوقی حاکم بر انتخابات، ج ۱ (تهران: انتشارات پژوهشکده شورای نگهبان، ۱۴۰۱).
- هاشمی، سید محمد، حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران، ج ۲، چاپ ۳۳ (تهران: انتشارات میزان، ۱۴۰۲).
- یوسفی، علی، عدالت قومی و هویت ملی، مجموعه مقالات پژوهشی کاوش، چاپ دوم (تهران: معاونت امور اجتماعی وزارت کشور، ۱۳۸۳).

مقاله‌ها

- اکبری، محمدتقی، هاشمی، سید محمد و بیژن عباسی، «کاستی‌های تقنینی فعالیت احزاب سیاسی در نظام انتخابات ایران با تأکید بر اصلاح ساختارهای اداری»، فصلنامه پژوهش‌های نوین حقوق اداری، دوره ۵، شماره ۱۶، (۱۴۰۲).
- اورکی کوه‌شور، محسن و مایلی، محمدرضا، «تحلیل اثر نظام انتخاباتی بر عملکرد و جهت‌گیری نمایندگان مجلس شورای اسلامی»، پژوهش‌نامه علوم سیاسی، دوره ۱۲، شماره ۴، (۱۳۹۶).
- عباسی، بیژن و حسینی الموسوی، سیدمجتبی، «واکاوی دلایل مخالفت شورای نگهبان با استانی شدن انتخابات»، فصلنامه مطالعات حقوق عمومی، دوره ۵۲، شماره ۲، (۱۴۰۱).
- غمامی، سید محمد مهدی و بستانی، محمدحسین، «مبانی، معیارها و اصول حقوقی حاکم بر حوزه بندی انتخاباتی با بررسی موردی نظام انتخاباتی ایران»، فصلنامه مجلس و راهبرد، دوره ۲۸، شماره ۱۰۶، (۱۴۰۰).
- فقیهی، ابوالحسن، ذاکری، محمد و اسدی، اسماعیل، «ارزیابی عملکرد مجالس شورای اسلامی (مورد مطالعه، مجلس سوم تا هشتم)»، فصلنامه راهبرد، دوره ۲۳، شماره ۷۲، (۱۳۹۳).
- هاشمی، سید مناف و بوچانی، محمدحسین، «الزامات تحول رابطه قوه مقننه و مجریه با مدیریت‌های محلی در افق ۱۴۰۱ جمهوری اسلامی ایران»، فصلنامه مطالعات میان رشته‌ای در علوم انسانی، دوره ۴، شماره ۳، (۱۳۹۱).

گزارش‌ها و یادداشت‌ها

- گروه حقوق عمومی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، «نگاهی به نظرات موافقان و مخالفان استانی شدن حوزه‌های انتخابیه در انتخابات مجلس شورای اسلامی»، ناظر علمی: محمد بهادری جهرمی، شماره مسلسل ۱۰۶۳۲، (۱۳۸۹).
- مجمع مشورتی حقوقی پژوهشکده شورای نگهبان، «گزارش کارشناسی طرح استانی-شهرستانی شدن حوزه‌های انتخابیه انتخابات مجلس شورای اسلامی»، (۱۳۹۴).
- کدخدایی، عباسعلی، «نظام انتخاباتی ناکارآمد و فویبای اصلاح قانون انتخابات»، روزنامه فرهیختگان، ش ۳۸۹۸، (۱۴۰۲).

رساله‌ها

- اشکیوس، حمزه، آسیب‌شناسی حقوقی نظارت مجلس شورای اسلامی در راستای کارآمدی قوه مجریه در نظام جمهوری اسلامی ایران، رساله دکتری حقوق عمومی پردیس البرز دانشگاه تهران، (۱۳۹۷).
- بهادری جهرمی، محمد، بایسته‌های تفسیر قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران بر مبنای مفهوم و کارکرد تفسیر در نظام حقوق اساسی ایران، رساله دکتری حقوق عمومی دانشکده‌گان فارابی دانشگاه تهران، (۱۳۹۴).

References

Books

- Diamond, Larry, *Electoral Systems and Democracy* (Baltimore: John Hopkin University Press, 2006).
- *Electoral System Design*, International Institute for Democracy and Electoral Assistance (Sweden: Bulls Printery, 2005).
- Harris, David, *The International Convention Civil and Political Rights and United Kingdom Law* (Oxford: Clarendon Press, 1995).

- Michael, Allen and Brian, Thompson, *Cases and Materials on Constitutional and Administrative Law*, Eighth Edition (Oxfordshire: Oxford University Press, 2005).
- Norris, Pippa, *Electoral Engineering: Voting Rules and Political Behavior* (Cambridge: Cambridge University Press, 2004).
- Reilly, Benjamin, *Democracy in Divided Societies* (United Kingdom: Cambridge University Press, 2001).

Articles

- Lijphart, Arend, "Constitutional Choice for New Democracies", *Journal of Democracy*, Johns Hopkins University, Vol. 2, No. 1, (1991).
- Rose, Richard & Mossawir, Harve, "Voting and Elections: A Functional Analysis", *Journal of Political Studies*, Vol. 15, No. 2, (1967).
- Taagepera, Rein & Shugart, Matthew, "Designing Electoral Systems", *Journal of Electoral Studies*, Vol. 8, Issue 1, (1989).

In Persian

Books

- Ahmadi, Ali, *Elections in Iran* (Tehran: Mizan, 2009). [In Persian]
- Ayoobi, Hojat Allah, *Three Strategies for Meritocracy in Elections* (Tehran: Research Institute Motaleat Rahbordi, 1998). [In Persian]
- Jaafari Langeroodi, Mohammadm, *Expanded in Legal Terminology*, Vol. 1, 2th Edition (Tehran: Ganj Danesh, 2001). [In Persian]
- Khosravi, Hasan, *Democratic Electoral Rights* (Tehran: Majd, 2019). [In Persian]
- Rose, Richard, *International Encyclopedia of Elections*, Translated by Mohammad Taghi Delfrooz (Tehran: Mizan, 2010). [In Persian]
- *Sahifeh Noor*, Compilation and Collection: Markaz Madarek Farhangi Enghlab Eslami, Vol. 2, 2th Edition (Tehran: Vezarat Ershad Eslami, 2000). [In Persian]

- *Annotated Report of the Deliberations of the Parliament of the Final Review of the Constitution of the Islamic Republic of Iran*, Vol. 1 (Tehran: Islamic Parliament of Iran, 1984). [In Persian]
- Abbasi, Bijan, *Fundamentals of Constitutional Rights*, 9th Edition (Tehran: Jangal, 2021).
- Amid Zanjani, Abbas Ali, *Fundamental Laws of the Islamic Republic of Iran*, 4th Edition (Tehran: Majd, 2013). [In Persian]
- Amid Zanjani & Abbas Ali, *Jurisprudence Rules: Public Law Section*, Vol. 3, Fourth Edition (Tehran: Samt, 2017). [In Persian]
- Qazi Shariat Panahi, Abolfazl, *Constitutional Rights and Political Institutions*, 16th Edition (Tehran: Mizan, 2020). [In Persian]
- Kaabi, Abbas, *Analyzing the Basics of the Islamic Republic of Iran*, Volume I, (Tehran: Constitutional Council Research Institute Publications, 2018). [In Persian]
- Login, Martin, *Basics of Public Law*, Translated by Mohammad Rasakh, 9th Edition, (Tehran: Ney Publishing, 2022). [In Persian]
- Mansourian, Mustafa, *The Legal System Governing Elections*, Vol. 1 (Tehran: Constitutional Council Research Institute Publications, 2021). [In Persian]
- Hashemi, Seyyed Mohammad, *Fundamental Rights of the Islamic Republic of Iran*, Volume 2, Edition 33 (Tehran: Mizan, 2022). [In Persian]
- Yousefi, Ali, *Ethnic Justice and National Identity, A Collection of Research Articles*, 2nd Edition (Tehran: Ministry of Interior, 2013). [In Persian]

Articles

- Akbari, Mohammad Taghi, Hashemi, Seyed Mohammad & Bijan Abbasi, "Legislative Shortcomings of Political Parties in Iran's Electoral System with an Emphasis on Reforming Administrative Structures", *Modern Administrative Law Research Quarterly*, Vol. 5, No. 16, (2022). [In Persian]

- Oraki Koohshur, Mohsen & Mayeli, Mohammadreza, "Analysis of the Effect of the Electoral System on the Performance and Orientation of the Members of the Islamic Council", Journal of Political Science, Vol. 12, No. 4, (2016). [In Persian]
- Abbasi, Bijan & Hosseini Al-Mousavi, Seyed Mojtaba, "Analysis of the Reasons for the Guardian Council's Opposition to the Provincialization of Elections", Public Law Studies Quarterly, Vol. 52, No. 2, (2022). [In Persian]
- Ghamami, Seyed Mohammad Mahdi & Bustani, Mohammad Hossein, "Basics, Criteria and Legal Principles Governing Electoral Constituencies with a Case Study of Iran's Electoral System", Parliament and Strategy Quarterly, Vol. 28, No. 106, (2021). [In Persian]
- Faqih, Abolhassan, Zakari, Mohammad & Asadi, Esmail, "Evaluation of the Performance of Islamic Council Assemblies (Case Study, Third to Eighth Assembly)", Strategy Quarterly, Vol. ..., No. 72, (2014). [In Persian]
- Hashemi, Seyed Manaf & Buchani, Mohammad Hossein, "Requirements for the Transformation of the Relationship between the Legislature and the Executive with Local Administrations in the Horizon of 1401 of the Islamic Republic of Iran", Quarterly Journal of Interdisciplinary Studies in Humanities, Vol. 4, No. 3, (2011). [In Persian]

Reports

- Public Law Department of the Islamic Council Research Center, "Looking at the Opinions of Supporters and Opponents of the Provincialization of Constituencies in the Islamic Council Elections", Scientific Supervisor: Mohammad Bahadori Jahromi, Serial Number 10632, (2009). [In Persian]
- Legal Consultative Assembly of the Guardian Council Research Institute, "Expert Report on the Provincial-urbanization Plan of the Constituencies of the Islamic Council Elections", (2014). [In Persian]
- Kadkhodaei, Abbas Ali, "Inefficient Electoral System and the Phobia of Reforming the Electoral Law", Farhikhtegan Newspaper, No. 3898, (2023). [In Persian]

Thesis

- Ashkbus, Hamzeh, Legal Pathology of the Islamic Council's Supervision in Line with the Efficiency of the Executive Branch in the System of the Islamic Republic of Iran, Doctoral Dissertation of Public Law, Alborz Campus, Tehran University, (2017). [In Persian]
- Bahadori Jahromi, Mohammad, The Requirements of Interpretation of the Constitution of the Islamic Republic of Iran Based on the Concept and Function of Interpretation in Iran's Constitutional Law System, Doctoral Dissertation of Public Law of Farabi Faculty of Tehran University, (2014). [In Persian]

استناد به این مقاله: شعبانی جهرمی، محمد، بهادری جهرمی، محمد و مزینانی، علیرضا، «ارزیابی انتقادی رویکرد حاکم بر نظرات شورای نگهبان در خصوص تحول نظام انتخاباتی مجلس شورای اسلامی»، پژوهش حقوق عمومی، دوره ۲۷، شماره ۸۹، (۱۴۰۴)، ۲۶۳-۳۵۶.

Doi: 10.22054/QJPL.2025.81413.3031

The Quarterly Journal of Public Law Research is licensed under a Creative Commons Attribution-Non Commercial 4.0 International License